

EUROPA ZJEDNOCZONYCH OGRODÓW

ROLA EUROPEJSKIEGO SZLAKU OGRODÓW HISTORYCZNYCH
W REALIZACJI POLITYKI KULTURALNEJ UNII EUROPEJSKIEJ

Jacek Kuśmierski

Jacek Kuśmierski

Europa zjednoczonych ogrodów

Rola Europejskiego Szlaku Ogrodów Historycznych
w realizacji polityki kulturalnej Unii Europejskiej

Ścinawka Górna

2021

Książka opublikowana w ramach działalności wydawniczej Europejskiego Centrum Sztuki Ogrodowej im. Eduarda Petzolda, powołanego przez Fundację Odbudowy Dworu Sarny w 2020 r.

EUROPEJSKIE
CENTRUM
SZTUKI OGRODOWEJ
IM. EDUARDA PETZOLDA

Pierwowzorem niniejszej książki jest praca dyplomowa napisana przez autora na studiach podyplomowych Uniwersytetu Jagiellońskiego „Dyplomacja kulturalna” pod kierunkiem dr hab. Bożeny Gierat-Bieroń.

Redakcja i korekta:

Monika Buraczyńska / Kropki Kreski

Tłumaczenia:

Jacek Kuśmierski

Opracowanie graficzne:

Jacek Kuśmierski

Fotografia na okładce:

Ogrody św. Klotyldy w Lloret de Mar, Hiszpania. Fot. Urząd Miasta Lloret de Mar, 2006

Publikacja jest dostępna na licencji Creative Commons Uznanie autorstwa
-Użycie niekomercyjne-Bez utworów zależnych 3.0 Polska.

ISBN 978-83-959914-2-4

Fundacja Odbudowy Dworu Sarny

Ścinawka Górna 40e

57-410 Ścinawka Górna

www.zameksarny.pl

Patron wydania książki

European Route of
Historic Gardens
Itinerario Europeo dei Giardini Storici
Itinerario Europeo de Jardines Históricos
Itinéraire Européen des Jardins Historiques

Cultural route
of the Council of Europe
Itinéraire culturel
du Conseil de l'Europe

SPIS TREŚCI

7 Wprowadzenie

9 Cel i zakres badań

9 Metody i materiały badawcze

11 Ogrody historyczne w dotychczasowych osiągnięciach Unii Europejskiej w dziedzinie kultury

11 Programy finansowania

26 Promocja ogrodów i ich udostępnianie

31 Wnioski i rekomendacje

31 Podstawa rekomendacji

36 Rekomendacje dla Europejskiego Szlaku Ogrodów Historycznych

41 Podsumowanie

42 **Załącznik 1.** Obiekty, których projekty pilotażowe uzyskały dofinansowanie w ramach Europejskiego Roku Ogrodów Historycznych 1993

48 **Załącznik 2.** Obiekty należące do Europejskiego Szlaku Ogrodów Historycznych

52 Bibliografia

56 Spis i źródła ilustracji

Il. 1. Ogród na Wyspie w Aranjuez, Hiszpania

Il. 2. Narodowy Ogród Botaniczny w Tbilisi, Gruzja

Wprowadzenie

Ogrody stanowią przekazniki uniwersalnych wartości będących integralnymi elementami europejskiego dziedzictwa i tożsamości kulturowej. Reprezentują wybitną cywilizacyjną rangę, odzwierciedlającą nie tylko poziom techniczny i artystyczny danego państwa czy regionu, ale również ich polityczne i gospodarcze znaczenie na przestrzeni dziejów. Niezależnie od geograficznego kontekstu, stanowią szeroko pojęte wyobrażenie raju, formę demonstracji bogactwa i władzy, ale również miejsce wyrazu przekonań światopoglądowych i wyrafinowanych narracji¹. Zmiana świadomości kulturowego znaczenia ogrodów zapoczątkowana w Europie w XIX wieku doprowadziła do ich patrymonializacji, czyli włączenia w poczet dziedzictwa. Wraz z szeroko zakrojonymi badaniami naukowymi i pracami konserwatorskimi postępowała instytucjonalizacja nadająca dawnym założeniom zieleni status zabytków objętych ochroną prawną – od poziomu lokalnego do międzynarodowego. Na tak przygotowanym gruncie wyrosły tysiące inicjatyw kulturalnych dotyczących ogrodów historycznych: specjalistyczne organizacje, instytuty, wystawy, programy edukacyjne, festiwale, szlaki i wiele innych. O ogromnym potencjale w tym zakresie świadczy fakt, że w Europie istnieją dziś 34 muzea ogrodów i ogrodnictwa, a kolejne cztery są w trakcie organizacji. Ponadto w ciągu ostatnich 20 lat różnego rodzaju instytucje kultury zorganizowały ponad setkę wystaw poświęconych tej tematyce².

Swoje zasługi w tej dziedzinie mają również instytucje i organy Unii Europejskiej, które poprzez różnorodne inicjatywy, ustawodawstwo, programy finansowe i promocyjne starały się nie tylko wspierać ochronę ogrodów historycznych, ale również zapewnić możliwość włączenia ich w przestrzeń kultury. Jednym z kamieni milowych było uzyskanie certyfikacji Rady Europy przez Europejski Szlak Ogrodów Historycznych (ang. European Route of Historic Gardens) w październiku 2020 roku. Stanowiło to nie tylko wielkie wyróżnienie, ale również ważny krok w uznaniu historycznych, artystycznych, społecznych i przyrodni-

¹ A. Mitkowska, *Cywilizacyjna i kulturotwórcza ranga dzieł ogrodowych na wybranych przykładach historycznych* [w:] *Współczesna ranga zieleni zabytkowej*, red. K. Hodor, K. Łakomy, Kraków 2015, s. 5–36.

² J. Kuśmierski, *Hortuseum. Muzealizacja europejskich ogrodów w XXI wieku*, Ścinawka Górna 2020, s. 23–36, <https://bit.ly/3Bi5MTB> [29.08.2021].

czych wartości zabytkowych założeń zieleni. Przyjęcie do programu Europejskich Szlaków Kulturowych Rady Europy otworzyło również możliwości udziału w różnych projektach promujących kulturę i turystykę na poziomie międzynarodowym. Jaka może być rola Europejskiego Szlaku Ogrodów Historycznych w tym zakresie? Jak można go włączyć w realizację polityki kulturalnej Unii Europejskiej? Niniejsza praca ma na celu odnalezienie odpowiedzi na te pytania.

Punktem wyjścia do badań była charakterystyka udziału ogrodów historycznych w dotychczasowych osiągnięciach Unii Europejskiej w dziedzinie kultury. Następnie przeanalizowałem dotychczasową działalność statutową Europejskiego Szlaku Ogrodów Historycznych, wyzwania odnoszące się bezpośrednio do konserwacji i zarządzania ogrodami historycznymi oraz założenia polityki kulturalnej Unii Europejskiej. Wnioski z zebranych analiz wykorzystałem do opracowania rekomendacji dla wspomnianej organizacji. Dziękuję Łukaszowi Przybyłkowi, wiceprezydentowi Europejskiego Szlaku Ogrodów Historycznych, oraz Anie Rosie Moreno, menedżerowi technicznemu Szlaku, za konsultacje merytoryczne oraz udostępnienie szczegółowych informacji o aktywności tej organizacji.

Cel i zakres badań

Badania przedstawiane w niniejszej pracy miały na celu omówienie dotychczasowego znaczenia ogrodów historycznych w polityce kulturalnej Unii Europejskiej oraz pokazanie potencjalnej roli nowo powstałego Europejskiego Szlaku Ogrodów Historycznych w tym obszarze. Ich wyniki zostaną wykorzystane do rozwijania działalności statutowej Szlaku dzięki projektom z zakresu kultury.

Zakres przedmiotowy niniejszej pracy objął unijne fundusze w dziedzinie kultury na lata 2014–2020, a w przypadku niektórych programów w ich całej historii – także działania z zakresu promocji i udostępniania. Ze względu na ograniczoną objętość niniejszej pracy, szczegółowe analizy dotyczyły tylko wybranych inicjatyw, w ramach studiów dobrych praktyk. Wytyczne dotyczące możliwości udziału Europejskiego Szlaku Ogrodów Historycznych w realizacji polityki kulturalnej Unii Europejskiej opracowałem w ramach określonych statutem organizacji. Geograficznie praca objęła państwa członkowskie oraz wybrane państwa trzecie, m.in. Wielką Brytanię, Turcję i Gruzję.

Metody i materiały badawcze

Metodologia pracy opierała się na badaniach studialnych podzielonych na dwa etapy. Pierwszym był wybór i skompletowanie literatury przedmiotu z zakresu europeistyki, zarządzania dziedzictwem i historii sztuki, a następnie poddanie jej krytycznej analizie. W drugim etapie na podstawie informacji uzyskanych z analiz metodą intuicyjną określiłem strategiczne rekomendacje dla Europejskiego Szlaku Ogrodów Historycznych w formie wytycznych. Materiały wykorzystane podczas badań pochodziły z moich własnych zbiorów, bibliografii poświęconej polityce kulturalnej Unii Europejskiej, bibliotek (biblioteka Muzeum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie, Biblioteka Uniwersytetu Warszawskiego) oraz źródeł internetowych (Komisji Europejskiej, Rady Europy, Unii Europejskiej, UNESCO i Europejskiego Szlaku Ogrodów Historycznych).

Il. 3. Ogródy Herrenhausen w Hanowerze, Niemcy

Ogrody historyczne w dotychczasowych osiągnięciach Unii Europejskiej w dziedzinie kultury

Programy finansowania

Jednym z programów Unii Europejskiej, w którego ramach formalnych mieści się ochrona europejskich ogrodów, jest Europejskie Miasto Kultury. Program, obecnie pod nazwą Europejska Stolica Kultury, został powołany do życia w 1985 roku przez Radę Unii Europejskiej, a jego pierwotnym celem jest „podkreślanie bogactwa i różnorodności kultur europejskich i cech im wspólnych oraz pogłębianie wzajemnego zrozumienia między obywatelami Europy”³. Tytułem zarządza Komisja Europejska, natomiast Rada Unii Europejskiej dokonuje formalnego wyboru Europejskiej Stolicy Kultury. Do 2020 roku odbyło się 36 edycji programu, w których wzięły udział 62 miasta lub regiony z 30 krajów. Najwięcej, bo aż czterokrotnie, wydarzenie odbywało się w Belgii (Antwerpia 1993, Brugia 2002, Bruksela 2000, Mons 2015), Francji (Paryż 1989, Awinion 2000, Lille 2004, Marsylia-Prowansja 2013), Hiszpanii (Madryt 1992, Santiago de Compostela 2000, Salamanka 2002, San Sebastián 2016) i we Włoszech (Florencja 1986, Bolonia 2000, Genua 2004, Matera 2019)⁴. W programach działań w ramach Europejskiej Stolicy Kultury ogrody historyczne pełniły przede wszystkim rolę przestrzeni dla plenerowych wydarzeń kulturalnych. Niezwykle rzadko stawały się głównym tematem projektów lub działań programowych. Do wyjątków należą barokowe ogrody przy zamku Frederiksborg w Kopenhadze, które dzięki gruntownej renowacji w związku z uzyskaniem tytułu Europejskiej Stolicy Kultury 1996 odzyskały formę z czasów króla Frederika IV i zostały udostępnione publiczności⁵.

³ Decyzja Parlamentu Europejskiego i Rady nr 445/2014/UE z dnia 16 kwietnia 2014 r. ustanawiająca działanie Unii na rzecz Europejskich Stolic Kultury na lata 2020–2033 i uchylająca decyzję nr 1622/2006/WE.

⁴ B. Gierat-Bieroń, *Europejskie Miasto Kultury, Europejska Stolica Kultury: 1985–2008*, Kraków 2009; University Network of the European Capitals of Culture, *European Capital of Culture*, <https://bit.ly/3dgiibX> [29.03.2021].

⁵ C. Waage Rasmussen, *Danish Royal Garden History through 400 years*, Kopenhaga 2019, s. 37.

Warto wspomnieć również o nowo zakładanych obiektach, takich jak: ogród Trzech Kultur w parku Juana Carlosa I w Madrycie z 1992 roku⁶, ogród Emmy Lundberg w Lidingö koło Sztokholmu z 1998 roku⁷, ogród Lies Vandenberghe z kolekcją historycznych odmian róż założony w Brugii w 2002 roku⁸, ogród kultur Mosaïc w Lille z 2004 roku⁹ czy Wyspa Sztambuł na terenie ogrodu botanicznego Nezahat Gökyiğit w Stambule z 2010 roku¹⁰. W programach Europejskiej Stolicy Kultury pojawiło się również kilka ogrodów społecznych założonych w ramach oddolnych inicjatyw, np. miejski ogród ekologiczny w Mariborze z 2012 roku¹¹ i ogród społeczny KVP¹² w Koszycach z 2013 roku¹³.

Inną formą włączania ogrodów historycznych w działania programowe Europejskiej Stolicy Kultury były różnego rodzaju wystawy muzealne. Najwcześniejszą z nich była ekspozycja *Ogród Europy. Pratulino jako wzór w kulturze europejskiej* (wł. *Il giardino d'Europa. Pratulino come modello nella cultura europea*) zorganizowana w Palazzo Medici Riccardi we Florencji między 25 lipca a 7 września 1986 roku i w Villi Demidoff w Pratulino między 25 lipca a 28 września 1986 roku pod kierunkiem Marco Dezzi Bardeschi, Alessandro Vezzosi i Luigi Zangheri. Ekspozycja opowiadała o historii i wielkim znaczeniu tytułowego parku medycejskiego¹⁴. Z okazji Europejskiej Stolicy Kultury w 2010 roku w Stambule na terenie tamtejszego Ogrodu Botanicznego im. Nezahata Gökyiğita otwarto wystawę *Ogrody i kwiaty Sztambułu* (tur. *İstanbul'da Bahçe ve Çiçek*), na której zaprezentowano 152 dzieła sztuki i obiekty pozyskane z 10 bibliotek i 17 muzeów. Tematem ekspozycji było znaczenie przyrody, ogrodów i kwiatów w kulturze Imperium Osmańskiego od upadku Konstantynopola w 1453 roku do połowy XVIII wieku. Jej treść opracowano we współpracy z najlepszymi specjalistami w tej dziedzinie,

⁶ E. Esteras Martín, M. Silber Brodsky, C. Añón Feliú i in., *Parque Juan Carlos I Y Jardines De Las Tres Culturas*, Madryt 2001.

⁷ S. Westerlund, *Emma Lovisa Lundberg* [w:] *Svenskt kvinnobiografiskt lexikon*, <https://bit.ly/2SshKZG> [25.05.2021].

⁸ I. Pauwels, *Een tuin van 1001 rozen: De karakterrozen van Lies Vandenberghe*, Tiel 2007, s. 43.

⁹ Les Espaces Naturel de la Mel, *MOSAÏC, le jardin des cultures*, <https://bit.ly/3fj12aM> [25.05.2021].

¹⁰ Ogród Botaniczny Nezahat Gökyiğit, *Istanbul Island*, <https://bit.ly/3vmfZfm> [25.05.2021].

¹¹ Maribor2012, *Zelena utopija ali kako je v okviru EPK nastal prvi urbani eko vrt pri nas*, <https://bit.ly/34kdqP3> [25.05.2021].

¹² KVP (cz. Kulturná výchovné prace) – prace kulturalno-edukacyjne. Pojęcie to używane jest w Czechach i na Słowacji w odniesieniu do wszelkich działań resocjalizacyjnych skazanych w zakładach karnych. Źródło: R. John, *Nápravné výchovná činnost v českém vězeňství v éře normalizace*, „Securitas Imperii” 2018, nr 33/2, s. 50–79.

¹³ R. Zolnaiová, M. Pizňak, *Komunitná záhrada KVP*, Koszyce 2016.

¹⁴ A. Vezzoni, *Il giardino d'Europa. Pratulino come modello nella cultura europea. Catalogo della mostra*, Mediolan 1986, s. 4–10.

w tym ze znaną historyk sztuki osmańskiej i mużlumańskiej prof. Nurhan Atasoy¹⁵. Przez ostatnią dekadę podróżująca wersja wystawy odwiedziła 45 miast w Turcji i za granicą, np. Hagę, gdzie była eksponowana w Ambasadzie Republiki Turcji z okazji 400. rocznicy nawiązania stosunków dyplomatycznych z Królestwem Niderlandów¹⁶. Jedną z największych prezentacji dziedzictwa ogrodowego odbyła się w Aarhus w ramach Europejskiej Stolicy Kultury w 2017 roku, podczas której Muzeum Sztuki ARoS zorganizowało specjalne triennale *Ogród – koniec świata, początek świata* (ang. *The Garden – End of Times, Beginning of Times*). Tematem przewodnim wydarzenia był ogród jako symbol ewolucji relacji człowieka z naturą z perspektywy sztuki ostatnich 400 lat. Wystawa, podzielona na trzy części, obejmowała dzieła od baroku po współczesność: malarstwo, rzeźbę, instalacje artystyczne i różnego rodzaju interwencje przestrzenne redefiniujące granice sztuki i przyrody. Pierwszą z nich, *Przeszłość* (ang. *The Past*), składała się ze 108 obiektów i miała miejsce między 8 kwietnia a 10 września 2017 roku w murach Muzeum Sztuki ARoS. Dwie kolejne, *Teraźniejszość i Przyszłość* (ang. *The Present, The Future*), eksponowano od 3 czerwca do 30 lipca 2017 roku w porcie Aarhus oraz wzdłuż wybrzeża w południowej części miasta, gdzie rozmieszczono ponad 30 prac duńskich i innych zagranicznych twórców, takich jak: Fujiko Nakaya, Doug Aitken, Alicja Kwade, Tomás Saraceno, Katharina Grosse, Rirkrit Tiravanija, Simon Starling, Tacita Dean, Yto Barrada, Elmgreen & Dragset i Superflex¹⁷.

Pierwszym programem w całości poświęconym zabytkowym założeniom ogrodowym był Europejski Rok Ogrodów Historycznych zorganizowany z inicjatywy Komisji Europejskiej w 1993 roku. Spośród 666 projektów pilotażowych zgłoszonych do konkursu wybrano 66 najlepszych, którym przyznano dofinansowanie na realizację prac konserwatorskich. Wśród beneficjentów znalazło się 58 ogrodów ze wszystkich 12 wówczas państw członkowskich oraz osiem ogrodów z państw stowarzyszonych (Czech, Polski, Słowacji i Węgier)¹⁸. Wybrane założenia stanowiły znakomitą panoramę niezwykle bogatej i różnorodnej europejskiej sztuki ogrodowej ostatnich 500 lat: 10% z nich posiadało kompozycję lub elementy z XVI wieku, a 20% z XVII wieku, ponad 40% zostało założonych

¹⁵ N. Gökyigit, *Istanbul'da Bahce ve Cicek Sergi Katalogu / Gardens and Flowers of Istanbul Exhibition Catalogue*, Stambul 2010.

¹⁶ Fundacja Ali Nihat Gökyigit, *Istanbul'da Bahçe ve Çiçek Sergisi*, <https://bit.ly/3rCSXhw> [29.03.2021].

¹⁷ *Aros Triennial: The Garden – End of Times, Beginning of Times*, red. E.G. Hoyersten, Londyn 2017.

¹⁸ Zob. Załącznik 1. Lista obiektów, których projekty pilotażowe uzyskały dofinansowanie w ramach Europejskiego Roku Ogrodów Historycznych 1993.

w XVIII wieku, a 30% – XIX i XX wieku¹⁹. Realizacja programu miała przyczynić się do ochrony i zachowania ogrodów europejskich, jak również do rozwoju i upowszechnienia najlepszych praktyk konserwatorskich oraz wzmocnienia międzynarodowej współpracy na rzecz europejskiego dziedzictwa kulturowego, zgodnie z art. 128 Traktatu o Unii Europejskiej z 1992 roku (traktat z Maastricht)²⁰. Na podsumowanie programu Komisja Europejska wydała specjalną publikację omawiającą metodologiczne, filozoficzne i praktyczne aspekty konserwacji zabytkowych założeń ogrodowych w Europie, z tekstami znakomitych specjalistów, takich jak: włoski filozof Rosario Assunto i hiszpańska architekt krajobrazu Carmen Añón Feliú²¹. Sukcesy Europejskiego Roku Ogrodów Historycznych oraz innych wcześniejszych i późniejszych programów pilotażowych²² przyczyniły się do powstania programu Raphael, pierwszego funduszu pomocowego Unii Europejskiej w dziedzinie ochrony dziedzictwa²³.

Podobny udział ogrodów historycznych w kolejnych programach i latach tematycznych Unii Europejskiej już się nie powtórzył. W trakcie całego Europejskiego Roku Dziedzictwa Kulturowego 2018 odbyło się dość niewiele wydarzeń poświęconych ogrodom historycznym. Najbardziej znaczącym w skali kontynentu był festiwal Rendez-vous w Ogrodach (fr. Rendez-vous aux jardins), odbywający się od 1 do 3 czerwca 2018 roku pod hasłem „Europa ogrodów”. Wydarzenie organizowane cyklicznie przez Ministerstwo Kultury Francji od 2003 roku²⁴

¹⁹ C. Marchi, J. Palacios, *The Action [w:] Historic Gardens. Safeguarding a European heritage*, Bruksela – Luksemburg 1996, s. 47.

²⁰ EUR-Lex, Traktat o Unii Europejskiej, OJ C 191, 29.7.1992, <https://bit.ly/34veMGJ>.

²¹ Komisja Europejska, *Historic Gardens. Safeguarding a European heritage*, Bruksela – Luksemburg 1996.

²² Odpowiednio: 1989 – zabytki religijne i świeckie; 1990 – budowle i zespoły historyczne miejskie i wiejskie; 1991 – świadectwa aktywności produkcji rolnej, rzemieślniczej, przemysłowej itp.; 1992 – zabytki w miastach; 1993 – ogrody historyczne; 1994 – zabytkowe budowle i miejsca związane ze sztukami scenicznymi (sale koncertowe, opery, teatry); 1995 – zabytki architektury sakralnej. Źródło: Komisja Europejska, *Grants and Loans from the European Union: A Guide to Community Funding*, Luksemburg 1996, s. 106.

²³ C. Flesch, *Preface [w:] Historic Gardens. Safeguarding a European heritage*, Bruksela – Luksemburg 1996, s. 3–4.

²⁴ Tematy poprzednich edycji: 2003 – ogrodnicy; 2004 – poznać ogrody i pokochać je bardziej; 2005 – drzewa; 2006 – perfumy; 2007 – woda; 2008 – podróże roślin; 2009 – ziemia, teren, terytorium; 2010 – ogrodnik i jego narzędzia; 2011 – ogród jako źródło pożywienia; 2012 – ogród i jego przedstawienia; 2013 – ogród i jego twórcy; 2014 – dzieci w ogrodzie; 2015 – przechadzka w ogrodzie; 2016 – kolory ogrodu; 2017 – dzielenie się ogrodem; 2018 – Europa ogrodów; 2019 – zwierzęta w ogrodzie; 2020–2021 – przekazywanie wiedzy. Źródło: Ministerstwo Kultury Republiki Francuskiej, *Toutes les éditions des Rendez-vous aux jardins*, <https://bit.ly/3hPOLsT> [29.03.2021].

w pierwszy weekend czerwca ma na celu przybliżenie szerszej publiczności bogactwa i różnorodności parków i ogrodów, z podkreśleniem ich wymiaru artystycznego i kulturowego. Ponadto umożliwi zapoznanie się z działaniami z zakresu promocji, ochrony, konserwacji i zakładania ogrodów oraz szkolenia ogrodników i architektów krajobrazu²⁵. Z okazji Europejskiego Roku Dziedzictwa Kulturowego 2018 roku festiwal rozszerzono na cały kontynent, dzięki czemu udział w nim wzięło 2706 ogrodów z 16 państw. Najwięcej, bo aż 2325, znajdowało się we Francji i jej terytoriach zamorskich. Dalej były Niemcy – 122 ogrody oraz Włochy – 120. Udział wzięła również Belgia – 34, Holandia – 33, Irlandia – 18, Słowacja – 16, Węgry – 12, Estonia – 10, Szwajcaria – 5, Chorwacja, Litwa, Monako – po 4 oraz Hiszpania, Polska i Słowenia, z których zgłosiło się po jednym ogrodzie. Organizatorzy wymagali m.in., aby obiekty uczestniczące zachowały wyznaczoną datę i temat przewodni wydarzenia, zadedykowali piątek dzieciom oraz stosowali tę samą szatę graficzną (zmieniono logo festiwalu, tłumacząc je na języki narodowe). Do programu mogły przyłączyć się ogrody z całej Europy, niezależnie od typu i formy własności. Obiekty te nie tylko otworzyły swoje bramy dla publiczności, ale zorganizowały 3961 wydarzeń, dzięki czemu festiwal przyciągnął ponad 2 miliony odwiedzających²⁶. Wydarzenie było okazją do promowania idei zachowania bioróżnorodności i zrównoważonego rozwoju, jak również wpłynęło na wzrost znaczenia ogrodów jako przestrzeni społeczno-kulturowej. Podsumowując 17. edycję festiwalu w 2019 roku, ówczesny Minister Kultury Francji Franck Riester stwierdził: „Zwiedzanie ogrodów jest praktyką kulturalną porównywalną ze zwiedzaniem zabytków lub muzeów”²⁷.

Niezwykle istotnym programem Unii Europejskiej jest Znak Dziedzictwa Europejskiego, przyznawany obiektom mającym szczególny udział w kształtowaniu przeszłości i kultury kontynentu lub rozwoju wartości stanowiących fundament integracji europejskiej²⁸. Do 2020 roku to wyróżnienie przyznano 48 obiektom z 18 państw członkowskich. Wśród odznaczonych nie ma jednak ani jednego ogrodu historycznego. Choć wiele z uhonorowanych miejsc takie ogrody posiada,

²⁵ Departament Komunikacji Generalnej Dyrekcji Dziedzictwa w Ministerstwie Kultury Francji, *Rendez-vous aux jardins. Guide pratique*, Paryż 2018, s. 1, <https://bit.ly/3t0PE65> [29.03.2021].

²⁶ *Les Rendez-vous aux jardins 2018 / The 2018 Rendez-vous aux jardins*, „Hors Serie Herein”, 2019, nr 1, s. 43–46, <https://bit.ly/3kw732M> [28.03.2021].

²⁷ Ministerstwo Kultury Republiki Francuskiej, *Lancement des Rendez-vous aux jardins sous le signe de l'Europe, les 7, 8 et 9 juin 2019*, <https://bit.ly/3qOT0b0> [28.03.2021].

²⁸ B. Gierat-Bieroń, *Znak Dziedzictwa Europejskiego w Polsce w kontekście budowania pamięci europejskiej* [w:] *Dziedzictwo kulturowe w regionach europejskich. Odkrywanie, ochrona i (re)interpretacja*, red. E. Kocój, T. Kosiek, J. Szulborska-Łukaszewicz, Kraków 2019, s. 107–128.

to jedynie w przypadku pałacu cesarskiego Hofburg w Wiedniu można uznać, że stanowiły one jedno z kryteriów przyznania nagrody. Ogród jako część rezydencji Habsburgów stanowi zapis dawnego wieloetnicznego i wieloreligijnego imperium o wielkim politycznym, administracyjnym, społecznym i gospodarczym znaczeniu, obejmującego obszary należące dziś do Austrii, Węgier, Czech, Polski i Słowenii²⁹. Wśród pozostałych nagrodzonych obiektów posiadających zabytkowe założenia zieleni znajdują się m.in. Pałac Pokoju w Hadze, opactwo w Cluny i rezydencja Kynžvart w Czechach.

Warto zwrócić uwagę, że Europejskim Znakiem Dziedzictwa uhonorowano również inne założenia zieleni, które nie mają statusu obiektów zabytkowych. Należy do nich Dom Alcide de Gasperiego w Pieve Tesino, miejsce urodzenia współtwórcy Rady Europy i Europejskiej Wspólnoty Węgla i Stali, uznawanego dziś za jednego z ojców Europy³⁰. Przy rodzinnym domu włoskiego polityka rozciąga się ogród zbudowany w 2010 roku według projektu prof. Anny Scoppoli, dyrektor ogrodu botanicznego i wykładowczyni Uniwersytetu Tuscia w Viterbo, oraz projektantki ogrodów Sofii Varoli Piazzzy. Założenie nazwane Ogrodem Europy zakomponowane jest na zboczu i przypomina antyczny teatr, ponadczasowy model architektoniczny i formę Parlamentu Europejskiego będącego symbolem demokracji i wolności. Rabaty obsadzone są roślinami rodzimymi i egzotycznymi, ozdobnymi i użytkowymi, co ma odwoływać się do idei jedności w różnorodności i wzajemnego szacunku. Domy Alcide de Gasperiego w Pieve Tesino, Konrada Adenauera w niemieckim Bad Honnef, Jeana Monneta w Houjarray i Roberta Schumana w Scy-Chazelles we Francji tworzą sieć Domów Ojców Europy³¹.

Ogrodem historycznym wielokrotnie przyznawano Nagrodę Unii Europejskiej w dziedzinie dziedzictwa kulturowego (Nagroda Europa Nostra). Wyróżnienie ustanowione przez Komisję Europejską w 2002 roku we współpracy z Fundacją Europa Nostra ma na celu promowanie najwyższych standardów na polu konserwacji, badań oraz programów edukacji i szkoleń skierowanych zarówno do profesjonalistów, jak i wolontariuszy. Ponadto ma stymulować wymianę wiedzy i doświadczeń na poziomie międzynarodowym oraz zachęcać do aktywnej działalności na rzecz dziedzictwa kulturowego. Nagrody przyznawane są w czterech kategoriach: konserwacja (za wybitne osiągnięcia w zakresie ochrony,

²⁹ Komisja Europejska, *The Imperial Palace (Vienna, Austria)*, <https://bit.ly/39pFYcF> [29.03.2021].

³⁰ Komisja Europejska, *Museo Casa Alcide De Gasperi, Pieve Tesino, Italy*, <https://bit.ly/3s38NUH> [29.03.2021].

³¹ Fondazione Trentina Alcide de Gasperi, *Il Giardino d'Europa*, <https://bit.ly/2X9I9xZ> [29.03.2021].

restauracji i adaptacji obiektów zabytkowych), badania (za projekty badawcze i naukowe, których wyniki mają istotny wpływ na ochronę dziedzictwa i poprawę jego stanu), aktywna działalność na rzecz dziedzictwa kulturowego (otwarta dla osób lub organizacji mających wieloletni wkład w ochronę, konserwację i rozwój dziedzictwa kulturowego) oraz edukacja, szkolenia i zwiększanie świadomości (za wybitne inicjatywy w tym zakresie dotyczące materialnego i/lub niematerialnego dziedzictwa kulturowego, mające na celu promowanie i/lub przyczynianie się do zrównoważonego rozwoju środowiska naturalnego).

Do 2020 roku do konkursu złożono 3150 propozycji z 39 krajów, spośród których wyłoniono 533 laureatów i 126 głównych zwycięzców³². Jedynie niespełna 0,03% przyznanych nagród dotyczyło ogrodów historycznych. Najwięcej, bo aż 10, przyznano za konserwację. Należały do nich³³:

1. Winzerberg – królewska winnica w Poczdamie-Sanssouci, Niemcy (2018),
2. Ogród botaniczny Pałacu Narodowego w Queluz, Portugalia (2018),
3. Barokowy kompleks szpitalny i ogrody w Kuks, Czechy (2017),
4. Ogród krajobrazowy Muzeum Van Buuren w Brukseli, Belgia (2015),
5. Abadía Retuerta LeDomaine w Sardón de Duero, Hiszpania (2013),
6. Ogród Hackfall Woodland, Wielka Brytania (2011),
7. Królewska rezydencja w San Ildefonso, Hiszpania (2010),
8. Willa i ogród Maxa Liebermanna w Berlinie, Niemcy (2008),
9. Ogród i oranżeria Warnsborn w Arnhem, Holandia (2004),
10. Pałac i ogród Gunnebo w Mölndal, Szwecja (2002).

W przypadku wyżej wymienionych obiektów jury zwracało uwagę przede wszystkim na wysoki poziom wykonanych prac z zastosowaniem odpowiednich materiałów oraz historycznych gatunków i odmian roślin. Istotna była również interdyscyplinarność i kompleksowość projektów obejmujących badania archeologiczne i historyczne, prace ogrodnicze i hydrotechniczne, jak i wysokiej jakości rzemiosła. W uzasadnieniach do przyznania nagród podkreślano zaangażowanie mieszkańców i grup zagrożonych wykluczeniem (uchodźców, seniorów, osób z niepełnosprawnościami), co miało zapewnić wysoką społeczną świadomość i trwałość osiągniętych rezultatów procesu konserwacji ogrodów.

³² European Heritage Europa Nostra Awards, *Winners*, <https://bit.ly/3sATfa7> [29.03.2021].

³³ Wykaz nie uwzględnia konserwacji obiektów znajdujących się na terenie ogrodów historycznych oraz budowli służących do uprawy roślin, np. oranżerii, palmiarni.

W kategorii badań Europa Nostra przyznała cztery nagrody projektom naukowym, wyróżniającym się kompleksowym ujęciem badanego zagadnienia, wzorową metodologią lub uzyskanymi wynikami poszerzającymi wiedzę o europejskich ogrodach historycznych lub zawierającymi uniwersalne narzędzia ich ratowania, możliwe do zastosowania również w innych regionach Europy. Nagrodzone zostały:

1. *Ogrody zamkowe w Transylwanii, Węgry* (2014),
2. *Inwentaryzacja ogrodów historycznych i zaprojektowanych krajobrazów, Irlandia* (2009),
3. *Plan konserwacji parku pałacowego Erdődy w Somlóvár, Węgry* (2008),
4. *Podniebna przestrzeń wokół londyńskich parków, Wielka Brytania* (2003).

W kategorii edukacji, szkoleń i zwiększania świadomości również nagrodzono cztery projekty poruszające zagadnienia dotyczące ogrodów historycznych. Jury zwracało uwagę na ich interdyscyplinarność, łączenie różnych aspektów dziedzictwa materialnego i niematerialnego, różnorodność zastosowanych metod edukacji i prezentacji zabytków sztuki ogrodowej, praktyczną naukę dawnego ogrodowego rzemiosła, ukierunkowanie na różne grupy wiekowe, zaangażowanie wolontariuszy oraz sieciowość na poziomie lokalnym lub krajowym. Wśród nagrodzonych projektów znalazły się:

1. *Miejsce przy królewskim stole, Polska* (2018),
2. *Program edukacyjny o czeskim dziedzictwie kulturowym, Czechy* (2017),
3. *Ogród Walled Garden w Fota, Irlandia* (2015),
4. *Strzecha młodzieżowa Jugendbauhütten Niemieckiej Fundacji Ochrony Zabytków, Niemcy* (2008).

Wśród nagrodzonych organizacji działających na rzecz dziedzictwa kulturowego ogrodów historycznych znajduje się tylko jedna inicjatywa – Stowarzyszenie Przyjaciół Huis Doorn w Holandii (2015), zrzeszające 180 wolontariuszy sprawujących opiekę nad zbiorami muzealnymi, zabytkowym dworem Huis Doorn i otaczającym go ogrodem. Stowarzyszenie doprowadziło do powstania synergii między sektorem państwowym a pozarządowym, wzmacniającej społeczność i aktywność obywatelską.

Ostatnim programem wspólnotowym Komisji Europejskiej, w którym pojawiały się projekty dotyczące ogrodów historycznych, jest Erasmus+. Jego zasadniczym celem było wspieranie szkolnictwa wyższego, kształcenia i szkolenia zawodowego oraz edukacji szkolnej poprzez akcje o wymiarze międzynarodowym,

m.in. dotyczące mobilności, współpracy na rzecz innowacji i wymiany dobrych praktyk, wsparcia w reformowaniu polityk³⁴. W ramach programu Erasmus+ na lata 2014–2020 zrealizowano 22 projekty dotyczące ogrodów historycznych lub dziedzictwa ogrodowego. Uczestniczyło w nich 60 koordynatorów i partnerów z 16 państw Wspólnoty i państw trzecich, takich jak: Izrael, Turcja, Białoruś. Łączna kwota grantów w latach 2014–2020 wyniosła 1 944 198,49 euro³⁵. Najczęściej wybieranym typem akcji była mobilność uczniów i nauczycieli w ramach kształcenia i szkolenia zawodowego, która stanowiła 36,4% wszystkich projektów. Następne w kolejności były: mobilność młodzieży, partnerstwo strategiczne na rzecz edukacji dorosłych, mobilność nauczycieli, młodzieży i dorosłych, które miały po 13,6% udziału. Najrzadziej realizowane projekty dotyczyły wolontariatu oraz partnerstwa strategicznego na rzecz kształcenia i szkolenia zawodowego – odpowiednio po 4,6%. Do przeanalizowanych projektów należały:

1. *Oltre Il Giardino – Obserwatorium społecznej inkluzji* (ang. *Oltre Il Giardino – Social Inclusion Observatory*), Włochy, Grecja, Hiszpania, Portugalia (2020),
2. *GaLaBau³⁶ jedzie do Portugalii* (ang. *GaLaBau goes Portugal*), Niemcy (2020),
3. *Twórcy krajobrazu układają nawierzchnię w Portugalii* (ang. *Landscaper to apply a plaster in Portugal*)³⁷, Niemcy (2019),
4. *Umiędzynarodowienie i rozwój zielonego kształcenia ustawicznego ze szczególnym uwzględnieniem równowagi społecznej, zielonego dziedzictwa kulturowego i rolnictwa zrównoważonego* (ang. *Internationalization and development of life-long green learning – with a focus on social sustainability, green cultural heritage and sustainable cultivation*), Szwecja (2019),
5. *Ogród wartości* (ang. *Garden of values*), Polska, Litwa, Czechy (2019),
6. *Młodzi zaangażowani na rzecz ogrodów historycznych* (ang. *Young commitment for historic gardens*), Niemcy, Włochy, Białoruś, Francja, Hiszpania (2018),

³⁴ Komisja Europejska, *Erasmus+. Przewodnik po programie*, Wersja 3: 4.06.2014, s. 9–19, <https://bit.ly/38qfFIV> [29.03.2021].

³⁵ Komisja Europejska, *Erasmus+*, <https://bit.ly/3dgAP86> [29.03.2021].

³⁶ GaLaBau (niem. Bundesverband Garten-, Landschafts- und Sportplatzbau e. V.) – Federalny Związek Budowy Ogrodów, Krajobrazu i Terenów Sportowych.

³⁷ Oryginalny tytuł projektu odnosi się do umiejętności układania tradycyjnego portugalskiego chodnika zwanego „calçada portuguesa”.

7. *Ogrody botaniczne jako część europejskiego dziedzictwa kulturowego* (ang. *Botanical gARDens as part of EuropeaN cultural heriTage*), Czechy, Niemcy, Litwa, Polska (2018),
8. *Europejskie doświadczenie w renomowanych przedsiębiorstwach – pierwszy krok do sukcesu* (ang. *European experience in renowned enterprises – the first step to success*), Polska, Hiszpania, Włochy (2018),
9. *Wymiana wiedzy i doświadczeń w zarządzaniu ogrodami historycznymi* (fr. *Partage de savoirs et de savoir-faire sur la gestion des jardins historiques*), Francja, Hiszpania, Węgry, Belgia (2017),
10. *Młodzi zaangażowani na rzecz ogrodów historycznych* (niem. *Junges Engagement für historische Gärten*), Niemcy, Francja, Turcja, Hiszpania, Włochy (2017),
11. *Europejscy profesjonaliści* (ang. *European professionals*), Polska, Niemcy, Hiszpania, Portugalia (2017),
12. *Ogród bez granic: szkoła rozwijająca kluczowe umiejętności w Europie* (ang. *Borderless Garden: a school to develop key skills in Europe*), Francja, Hiszpania, Włochy, Portugalia (2017),
13. *Profesjonaliści w swoich zawodach – praktyka zawodowa uczniów ZSP w Redzie w Hiszpanii*, Polska, Hiszpania (2016),
14. *Zielone zawody dla wysp zieleni* (niem. *Grüne Berufe für Grüne Inseln*), Niemcy, Wielka Brytania (2016),
15. *Stawiać na zieleni* (ang. *Go for Green*), Niemcy, Wielka Brytania (2016),
16. *Współczesne aranżacje terenów zieleni w obrębie obiektów historycznych*, Polska, Wielka Brytania (2015),
17. *Od ogrodów lokalnych do ogrodów Europy* (fr. *Des Jardins Locaux aux Jardins d'Europe*), Francja (2015),
18. *Ogród bez granic: Niech nasz duch rozkwita w ogrodzie Europy* (fr. *Un jardin sans frontière. Que notre esprit fleurisse dans le jardin de l'Europe*), Włochy, Rumunia, Hiszpania, Portugalia, Bułgaria (2014),
19. *Szkolenie edukatorów dorosłych w zakresie europejskiej historii sztuki* (fr. *Former des formateurs d'adultes à l'histoire européenne des arts*), Francja (2014),
20. *Przekraczać granice renowacji dla naszego wspólnego dziedzictwa* (ang. *Crossing Borders for the Restoration of our Shared Heritage*), Malta, Francja, Izrael (2014),
21. *Poznanie historii sztuki poprzez zagadnienia europejskie w celu wzbogacenia naszych umiejętności zawodowych* (fr. *Comment se former à l'histoire des arts*

à travers des thématiques européennes pour enrichir nos compétences professionnelles), Francja (2014),

22. *Sztuka i dziedzictwo: od przestrzeni lokalnej do przestrzeni europejskiej* (fr. *Art et patrimoine : de l'espace local à l'espace européen*), Francja (2014).

Spośród dofinansowanych projektów trzy zasługują na szczególną uwagę. Pierwszy – *Młodzi zaangażowani na rzecz ogrodów historycznych* – skupiał się na wolontariacie i zrealizowany był w latach 2018–2019 w parku pałacowym Altdöbern w południowej części Brandenburgii. Ośmiu młodych uczestników z Niemiec, Hiszpanii, Białorusi, Włoch i Francji mieszkało razem i pracowało przy renowacji i utrzymaniu zabytkowego parku, nabywając nowe doświadczenia i kompetencje, które miały ich przygotować do przyszłej pracy zawodowej. Wolontariusze uczestniczyli również w życiu lokalnej społeczności, pogłębiając swoje poczucie przynależności do wspólnoty europejskiej. Dzięki ich pracy pałacowy park Altdöbern stał się miejscem spotkań i atrakcją turystyczną regionu³⁸.

Kolejny projekt zatytułowany *Wymiana wiedzy i doświadczeń w zarządzaniu ogrodami historycznymi* polegał na mobilności zagranicznej dziewięciorga uczestników należących do francuskiego Stowarzyszenia Parków i Ogródów Regionu Centralnego-Doliny Loary (fr. Association des Parcs et Jardins en Région Centre-Val de Loire). Celem projektu była wymiana wiedzy i doświadczeń z innymi specjalistami reprezentującymi Hiszpańskie Stowarzyszenie Parków i Ogródów Publicznych (hiszp. Asociación Española de Parques y Jardines Públicos), Stowarzyszenie Węgierskich Arboretów i Ogródów Botanicznych (węg. Magyar Arborétumok és Botanikus Kertek Szövetsége) i belgijską organizację pozarządową Parki i Ogrody Walonii (fr. Parcs et Jardins de Wallonie). Jako rezultaty projektu wskazano m.in. zwiększenie świadomości, wiedzy i umiejętności w zarządzaniu ogrodami historycznymi, nawiązanie stałego partnerstwa w tym zakresie oraz podejmowanie przyszłych działań o charakterze międzynarodowym³⁹.

Trzeci projekt, pod tytułem *Ogród bez granic: Niech nasz duch rozkwita w ogrodzie Europy*, dotyczył współpracy szkół na rzecz innowacji i wymiany dobrych praktyk i realizowany był w latach 2014–2017. Wzięli w nim udział nauczyciele i uczniowie w wieku od 11 do 14 lat z Włoch, Rumunii, Portugalii, Hisz-

³⁸ Komisja Europejska, *Junges Engagement für historische Gärten*, <https://bit.ly/3dfrFso> [29.03.2021]; Komisja Europejska, *Historic gardens bloom with helping hands – project result content*, <https://bit.ly/3cuDxaS> [29.03.2021].

³⁹ Rada Europy, *The Erasmus + Project "Sharing knowledge and know-how on the management of historic gardens"*, <https://bit.ly/3u3xvDT> [29.03.2021]; Komisja Europejska, *Partage de savoirs et de savoir-faire sur la gestion des jardins historiques*, <https://bit.ly/39HGS4L> [29.03.2021].

panii i Bułgarii. Celem projektu było doskonalenie umiejętności uczestników, poprawa jakości kształcenia, wprowadzenie nowoczesnych metod i cyfrowych narzędzi nauczania oraz europejskiego wymiaru w edukacji. Projekt zrealizowano m.in. poprzez uczestnictwo w dyskusjach i spotkaniach oraz wymianie uczniów i mobilności nauczycieli. Co ciekawe, motywem przewodnim stał się ogród, ponieważ pozwalał na interdyscyplinarne i szerokie działanie, a przez to nabywanie wielu umiejętności z różnych dziedzin, m.in.: historii ogrodów i sztuki, muzyki, języka i literatury, fitogeografii, informatyki, matematyki. Wśród osiągniętych rezultatów były liczne wydarzenia, materiały dydaktyczne, wirtualne zielniki, prace plastyczne i literackie. Jest to inspirujący przykład projektu, w którym ogrody historyczne i powiązane z nimi dziedziny stały się bazą do edukacji szkolnej⁴⁰.

Choć fundusze strukturalne Unii Europejskiej nie są bezpośrednio przeznaczone na realizację działań dotyczących kultury lub dziedzictwa, to istnieją przykłady umiejętnego włączania ich w większe projekty inwestycyjne. Wśród realizowanych w Europie w latach 2014–2020 inicjatyw znalazły się cztery dotyczące ogrodów historycznych, dofinansowane z dwóch programów. Pierwszy z nich to projekt pt. *Ogrody Jeziora Bodeńskiego – natura i kultura w ogrodzie* (ang. *Lake Constance gardens – Nature and culture in the garden*), który uzyskał dofinansowanie w ramach Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego. Inicjatywę realizowało niemieckie Stowarzyszenie Ogrodów Jeziora Bodeńskiego (niem. Verein Bodenseegärten) wraz z 14 innymi partnerami, takimi jak: zamki i pałace, muzea, przedsiębiorstwa turystyczne, stowarzyszenia i władze regionalne. Jego celem było podniesienie atrakcyjności naturalnego i kulturowego dziedzictwa w zakresie zrównoważonego ogrodnictwa oraz stworzenie innowacyjnych produktów oraz usług mających zwiększyć liczbę odwiedzających. Wykorzystując „ogrodniczy boom”, naturalne bogactwo regionu, przyjazny klimat, tradycje upraw oraz zasoby kulturalne, postanowiono przekształcić obszar położony nad Jeziorem Bodeńskim w zadbany ogród – zielony region promujący zrównoważoną turystykę i zapewniający kontakt z naturą. Inwestycyjnym priorytetem była konserwacja, ochrona, promocja i rozwój naturalnego i kulturalnego dziedzictwa tego obszaru. Projekt miał również zapewnić przewagę konkurencyjną obszaru z myślą o planowanych wówczas dużych ekspozycjach, takich jak Krajowa Wystawa Ogrodni-

⁴⁰ Komisja Europejska, *Un jardin sans frontière. Que notre esprit fleurisse dans le jardin de l'Europe*, <https://bit.ly/3foW62b> [29.03.2021]; *Paysage et patrimoine sans frontière, Mobilités Erasmus+*, <https://bit.ly/2Paf81C> [29.03.2021].

cza (niem. Landesgartenschau) w Überlingen 2020⁴¹, Lindau 2021, Wangen im Allgäu 2024 czy planowana Krajowa Wystawa (niem. Schweizerische Landesausstellung) we wschodniej Szwajcarii w 2027 roku⁴².

Zdecydowanie więcej, bo aż 10 inicjatyw dotyczących ogrodów historycznych dofinansowano w Europie w latach 2014–2020 w ramach programu współpracy transgranicznej Interreg V. Całkowite budżety projektów wyniosły 10 153 903,06 euro, przy łącznym dofinansowaniu unijnym w kwocie 7 839 544,67 euro, czyli aż 77,2%⁴³. Wiodącymi tematami projektów była rewitalizacja zabytkowych założeni zieleni, jak również promocja turystyki ogrodowej oraz współpraca międzynarodowa:

1. *Ogrody zamku w Holič – 1 etap* (ang. *Chateau Gardens in Holič – 1st stage*), Interreg V-A Słowacja – Czechy,
2. *Współpraca na rzecz zachowania i promocji tradycyjnego ogrodnictwa* (ang. *Cooperation for the conservation and promotion of traditional gardening*), Interreg V-A Rumunia – Węgry,
3. *Śródziemnomorska uprawa kwiatów; interaktywny system poprawiający pozycjonowanie na rynku* (ang. *Mediterranean floriculture; an interacting system to improve market positioning*), Interreg V-A Włochy – Francja,
4. *Ogrodowe perły. Dywersyfikacja oferty turystyki ogrodowej w Estonii i na Łotwie* (ang. *Garden Pearls. Diversifying garden tourism offer in Estonia and Latvia*), Interreg V-A Estonia – Łotwa,
5. *GrünRaum. Użytkowanie przestrzeni zieleni* (ang. *GrünRaum. Use of green spaces*), Interreg V-A Austria – Czechy,
6. *HICAPS. Historyczne Parki Zamkowe* (ang. *HICAPS. Interreg CE Historical Castle Parks*), Interreg V-B Centralna Europa (Polska, Słowenia, Chorwacja, Włochy),
7. *Odrodzenie starych odmian owoców, warzyw i roślin ozdobnych oraz ich produktów: Szlak Ogrodowego Dziedzictwa* (ang. *Revival of old traditional fruit, vegetable and ornamental plants and their products: Heritage Gardens Tour*), Interreg V-A Łotwa – Litwa,

⁴¹ Z powodu pandemii COVID-19 wydarzenie zostało przesunięte na rok 2021.

Źródło: Landesgartenschau Überlingen 2020 GmbH, *Landesgartenschau Überlingen 2021*, <https://bit.ly/3duRAfP> [3.04.2021].

⁴² Komisja Europejska, *Lake Constance gardens – Nature and culture in the garden*, <https://bit.ly/31PMOnz> [3.04.2021]; Verein Bodenseegärten, *Interreg V-Projekt "Bodenseegärten – Schulgärten"*, <https://bit.ly/31GqjSh> [3.04.2021].

⁴³ Dane opracowane na podstawie informacji z kart projektów. Źródło: Komisja Europejska, <https://bit.ly/3g2QuuP> [12.04.2021].

8. *JARDIVAL. Promocja ogrodów włosko-francuskiego wybrzeża* (ang. *JARDIVAL. Promotion of the gardens of the Italian-French Coast*), Interreg V-A Francja – Włochy (ALCOTRA – fr. Alpes Latines COopération TRAnsfrontalière – Alpejska Współpraca Transgraniczna),
9. *Park Mużakowski. Ochrona, rozwój i promocja europejskiego dziedzictwa kulturowego* (ang. *Muskau Park. Protection, development and promotion of the European cultural heritage*), Interreg V-A Polska – Niemcy,
10. *NewLINE. Nowe życie starych parków: efektywne zarządzanie historycznymi obiektami naturalnymi na pograniczu łotewsko-rosyjskim* (ang. *NewLINE. New Life of Old Parks: Efficient Management of Historical Nature Objects in LatRus Border Area*), Łotwa – Rosja (ENI CBC ang. European Neighbourhood Instrument, Cross-Border Cooperation – Europejski Instrument Sąsiedztwa, Współpraca Transgraniczna).

Wśród wymienionych wyżej projektów szczególnie wyróżniają się inicjatywy poświęcone promocji zrównoważonej turystyki opartej na dywersyfikacji oferty wykorzystującej szeroko pojęte dziedzictwo ogrodowe i sezonową zmienność ogrodów historycznych. Pierwszym z nich jest *JARDIVAL. Promocja ogrodów włosko-francuskiego wybrzeża*. Projekt zainicjowano wobec potrzeby ochrony i poprawy stanu cennych ogrodów historycznych Riwieri Francuskiej i Włoskiej, przy jednoczesnym działaniu na rzecz zrównoważonej turystyki, ukierunkowanej na bardziej równomierne rozłożenie ruchu odwiedzających. Liderem inicjatywy był francuski departament Alp Nadmorskich, a partnerami dwie agencje rozwoju i promocji turystyki Lazurowego Wybrzeża i Ligurii oraz francuskie i włoskie władze regionalne zarządzające kilkoma ogrodami historycznymi: ogrodem Maria Serena w Menton, parkiem willi Rothschildów w Cannes, ogrodem botanicznym w Grasse, parkiem willi Ormond w Sanremo, parkiem Giacomo Filippo Novaro w Costarainera, ogrodem willi Grock w Imperii. Projekt promował również wymienione założenia jako transgraniczne dziedzictwo wyróżniające się wybitnymi walorami przyrodniczymi i kulturowymi. Efektem projektu były nie tylko prace renowacyjne i nowa infrastruktura usprawniająca ruch turystyczny, ale także działania komunikacyjne skierowane do szerokiego grona mieszkańców, pasjonatów ogrodów i potencjalnych odwiedzających oraz wzmocnienie sieci partnerstwa francusko-włoskiego wybrzeża. Trwałym rezultatem mającym przyciągnąć odwiedzających poza tzw. wysokim sezonem turystycznym jest Festiwal Ogrodów Riwieri Francuskiej (fr. Festival des Jardins de la Côte d'Azur), który ma być or-

ganizowany co dwa lata. Po raz pierwszy odbył się on w dniach 1 kwietnia–1 maja 2017 roku w różnych miejscach departamentu Alp Nadmorskich⁴⁴.

Kolejny projekt, zatytułowany *Ogrodowe perły. Dywersyfikacja oferty turystyki ogrodowej w Estonii i na Łotwie*, poruszał podobne zagadnienia. Jego liderem było łotewskie Stowarzyszenie Turystyczne Vidzeme (łot. Vidzemes Tūrisma asociāciju), a partnerami 16 instytucji i obiektów, m.in. uniwersytety i szkoły, władze miejskie i regionalne oraz organizacje pozarządowe. Do podjęcia tego tematu skłonił organizatorów niewykorzystany potencjał turystyki ogrodowej, cieszącej się coraz większym zainteresowaniem odwiedzających. Celem projektu było nadanie impulsu do rozwoju tego sektora poprzez stworzenie transgranicznej, zrównoważonej marki „Ogrodowych Pereł”. Stworzenie szlaku 44 obiektów (w momencie składania wniosku w 2018 roku) miało na celu dywersyfikację dotychczasowej oferty turystycznej, wzmocnienie efektywności działań promocyjnych i lepsze rozpoznanie potrzeb odwiedzających oraz przyciągnięcie ich również w okresie wiosennym i jesiennym. Ważnym aspektem było wyrównanie atrakcyjności obiektów należących do marki poprzez niewielkie inwestycje w infrastrukturę. Planowanym efektem było zwiększenie liczby gości (o 15%) do 712 tys. w 2022 roku⁴⁵. Obecnie do szlaku „Ogrodowych Pereł” należy 76 najpiękniejszych obiektów różnego typu, położonych w południowej Estonii, północnej Łotwie i w okolicach miasta Tukums. Ich ważną część stanowią ogrody historyczne, m.in. winnica Allikukivi, park Suuremõisa i Sangaste, park dworski w łotewskim Dole zarządzane przez Muzeum Daugava, parki zamkowe w Jaunmoku i Jaunpils⁴⁶.

Zupełnie odmienne zagadnienia poruszał projekt *HICAPS. Historyczne Parki Zamkowe* realizowany przez lidera, gminę miejską Velenje oraz dziewięciu partnerów reprezentujących organizacje pozarządowe, władze lokalne i regionalne, agencje rozwoju, uniwersytety ze Słowenii, Chorwacji, Włoch i Polski. Celem inicjatywy była rewitalizacja ośmiu zabytkowych założeń zieleni, poprawa zarządzania środowiskiem naturalnym na obszarach miejskich oraz wykorzystanie zasobów dziedzictwa kulturowego dla rozwoju lokalnego i regionalnego. W efekcie realizacji projektu opracowano trzy pakiety robocze, zawierające uniwersalne na-

⁴⁴ Komisja Europejska, *Promotion of the gardens of the Italian-French Coast*, <https://bit.ly/3wYQm5A> [12.04.2021]; Interreg ALCOTRA, *JARDIVAL, valorisation des jardins de la Riviera Franco-Italienne*, <https://bit.ly/3uIAWQP> [12.04.2021].

⁴⁵ Komisja Europejska, *Diversifying garden tourism offer in Estonia and Latvia*, <https://bit.ly/325cWeq> [12.04.2021]; Interreg Estonia-Latvia, *Diversifying garden tourism offer in Estonia and Latvia*, <https://bit.ly/3e1vMc9> [12.04.2021].

⁴⁶ Garden Pearls, *Gardens & parks*, <https://bit.ly/2QmqxLC> [12.04.2021].

rządza i rozwiązania służące ożywianiu terenów zieleni. Pierwszy zawierał zestawienie dobrych praktyk z różnych krajów europejskich w zakresie oceny dziedzictwa kulturowego oraz potencjału parków historycznych, m.in. w aspekcie ekonomicznym. Drugi pakiet roboczy zawierał 12 narzędzi służących wspieraniu procesów porozumienia pomiędzy sektorem prywatnym i publicznym, tak aby umożliwić fuzję wartości kulturowych i edukacyjnych płynących z wiedzy o ogrodach z biznesem. Część teoretyczną zwięździł trzeci pakiet roboczy, czyli opracowanie koncepcji rewitalizacji i projektów technicznych dla wybranych fragmentów ośmiu obiektów historycznych: parku zamkowego w Bedekovčinie i alei spacerowej Josipa Juraja Strossmayera w Varaždin w Chorwacji, parku na murach miejskich Ferrary i Villi Ghigi w Bolonii we Włoszech, parku pałacowego w Wieńcu i parku zamkowego w Łańcucie w Polsce oraz parków zamkowych Turnišče i Velenje w Słowenii. Ważnym efektem projektu było również wypracowanie pięciu dodatkowych narzędzi przydatnych przy rewitalizacji zabytkowych założeni zieleni. Pierwsze zawierało gruntowną analizę krajowych i lokalnych regulacji prawnych dotyczących procesu inwestycyjnego w historycznych parkach. Kolejne stanowił transnarodowy edukacyjny szlak plenerowy (EOTT – ang. Educational Outdoor Trail Tools) z efektywnymi i łatwymi do zaimplementowania przykładami kreatywnych przestrzeni nauki. Trzecim narzędziem był podręcznik dostępności krajobrazu dla osób ze specjalnymi potrzebami. Dwa ostatnie to transnarodowe narzędzie wspomagające podejmowanie decyzji wraz z wytycznymi do wspierania i rozwijania ochrony parków historycznych oraz raport dobrych praktyk w pięciu obszarach tematycznych⁴⁷.

Promocja ogrodów i ich udostępnianie

Wśród programów o charakterze promocyjnym najpopularniejszym wydarzeniem w Unii Europejskiej są Europejskie Dni Dziedzictwa. Ich geneza sięga 1985 roku, jednak dopiero 6 lat później stały się wspólną inicjatywą Rada Europy i Unii Europejskiej. Jednym z głównych celów Europejskich Dni Dziedzictwa jest podnoszenie świadomości obywateli na temat bogactwa i różnorodności kulturowej kontynentu, promowanie wzajemnego szacunku i potrzeby ochrony dorobku cywilizacji⁴⁸. Tematy przewodnie dotychczasowych edycji wydarzenia nigdy wprost nie odnosiły się do ogrodów historycznych. Jednak w 2017 roku Eu-

⁴⁷ Komisja Europejska, *Historical Castle Parks*, <https://bit.ly/32b447i> [13.04.2021];

Interreg Central Europe, *HICAPS*, <https://bit.ly/2OPM2Ew> [13.04.2021].

⁴⁸ Rada Europy, *European Heritage Days*, <https://bit.ly/2Rxirk9> [13.04.2021].

ropejskie Dni Dziedzictwa obchodzone pod hasłem „Dziedzictwo i natura: krajobraz możliwości”, zwracając uwagę na potrzebę ochrony i interpretacji dziedzictwa o charakterze przyrodniczym – od rozległych parków narodowych po miejskie tereny zieleni, ogrody historyczne i domowe podwórka. Jak podkreślił Tibor Navracsics, ówczesny europejski komisarz ds. edukacji, kultury, młodzieży i sportu: „Jest to wspaniała okazja, aby pomóc ludziom dostrzec, jak kultura ludzka kształtuje środowisko i jak procesy zachodzące w przyrodzie zmieniają kulturę. Komisja Europejska wspiera politykę skupiającą się na potrzebie zarządzania i dbania o naturalne krajobrazy jako część zarówno dziedzictwa naturalnego, jak i kulturowego, a także na wzajemnych powiązaniach między nimi”. W całej Europie zorganizowano wówczas ponad 70 tysięcy wydarzeń⁴⁹. Zaliczał się do nich festiwal Natura w Mieście (ang. Nature in the City) zorganizowany w Brukseli, którego ideą przewodnią było odkrywanie, eksplorowanie i zrozumienie przyrody w środowisku miejskim. W tym celu udostępniono ponad 100 obiektów, w tym ogrody historyczne, w których w dniach 16–17 września 2017 roku zorganizowano liczne wydarzenia, takie jak spacer, wykłady, warsztaty, wystawy itd. Wszystko to miało pomóc mieszkańcom i gościom Brukseli w dostrzeżeniu ukrytych przyrodniczych skarbów miasta i nadaniu im nowego znaczenia w codziennym życiu⁵⁰. Z okazji festiwalu Dyrekcja ds. Dziedzictwa Kulturowego Brukseli podlegająca pod Region Stołeczny Brukseli wydała specjalny numer magazynu „Erfgoed Brussel” (pol. Dziedzictwo Brukseli), w którym archeolodzy, historycy i architekci przybliżyli historyczną perspektywę rozwoju terenów zieleni stolicy Belgii⁵¹.

Kolejną ważną inicjatywą Unii Europejskiej jest współpraca z UNESCO i wspieranie jej działalności w zakresie kultury, edukacji, wolności słowa i pluralizmu mediów oraz ochrony środowiska. Owoc tej współpracy stanowi platforma „Podróże po światowym dziedzictwie Europy” (ang. World Heritage Journeys Europe) z czterema szlakami tematycznymi, dwa z nich łączą m.in. jedno z najważniejszych źródeł zieleni kontynentu: na szlaku Romantyczna Europa parki krajobrazu kulturowego Lednice-Valtice w Czechach, natomiast na szlaku Królewska Europa – kilkadziesiąt monarszych ogrodów pałacowych, ogrodów botanicznych, parków i zwierzyńców, m.in. w Poczdamie, Wersalu, Kromieryżu, Drottningholm, Aranjuez, Casercie, Sintrze. Dzięki finansowaniu Unii Europejskiej,

⁴⁹ Kreatywna Europa, *“Heritage and Nature: a landscape of possibilities”: the pan-European theme for the 2017 European Heritage Days*, <https://bit.ly/2QnevC0> [13.04.2021].

⁵⁰ Europejskie Dni Dziedzictwa, *Brussels Celebrated “Nature in the City” with over 100 Events*, <https://bit.ly/3mRgtqs> [13.04.2021].

⁵¹ Zob. „Erfgoed Brussel”, nr 23–24/2017.

UNESCO we współpracy z National Geographic przygotowało platformę spełniającą założenia Programu Światowego Dziedzictwa i Zrównoważonej Turystyki oraz cele Komisji Europejskiej utrzymania pozycji Europy jako jednego z głównych kierunków turystycznych⁵².

Ostatnim niezwykle istotnym programem są Europejskie Szlaki Kulturowe Rady Europy. Zostały one zainicjowane Deklaracją z Santiago de Compostela przyjętą przez Radę Europy w 1987 roku. Zgodnie z przyjętymi kryteriami tytuł przyznawany jest trasom, które poprzez podróż w czasie i przestrzeni łączą wiele kultur i krajów kontynentu oraz przyczyniają się do kultywowania wspólnego dziedzictwa i wartości europejskich oraz wymiany edukacyjnej młodzieży i promocji turystyki kulturowej⁵³. Po raz pierwszy szlak kulturowy poświęcony ogrodom historycznym powstał w 1992 roku pod nazwą Parks and Gardens, Landscape (pol. Parki i ogrody, krajobraz) i uzyskał certyfikację Wielkiego Szlaku Kulturowego Rady Europy w dniu 9 grudnia 2004 roku we Wrocławiu na konferencji ministrów kultury, odbywającej się z okazji 50. rocznicy przyjęcia Europejskiej Konwencji Kulturalnej Rady Europy. Trasa łączyła obiekty z 14 państw: Austrii, Belgii, Bośni i Hercegowiny, Chorwacji, Francji, Irlandii, Litwy, Luksemburga, Portugalii, Rumunii, Hiszpanii, Szwajcarii, Wielkiej Brytanii i Włoch⁵⁴. Organizacja utraciła jednak tytuł w wyniku jednej z negatywnych ewaluacji.

Nowy szlak ogrodów historycznych został ogłoszony 26 kwietnia 2016 roku z inicjatywy Urzędu Miasta Lloret de Mar, który wraz z władzami Aranjuez oraz Uniwersytetem w Barcelonie powołał Europejskie Stowarzyszenie Ogrodów Historycznych. Powstało ono w celu promocji zabytkowych założeń ogrodowych i podnoszenia świadomości na ich temat oraz rozwoju otaczających je terenów poprzez stworzenie wysokiej jakości oferty kulturalnej i turystycznej. Od samego początku organizacja ta skupiała się na uzyskaniu certyfikatu Szlaku Kulturowego Rady Europy, co zostało osiągnięte w październiku 2020 roku. Obecnie trasa łączy 37 ogrodów historycznych z ośmiu krajów: Grecji, Gruzji, Hiszpanii, Niemiec, Polski, Portugalii, Węgier oraz Włoch⁵⁵. Wśród partnerów instytucjonalnych i współpracowników znajdują się władze lokalne i regionalne, ośrodki akademickie, narodowe agencje, stowarzyszenia oraz niezależni specjaliści. Europejski

⁵² UNESCO, *World Heritage Journeys Europe*, <https://bit.ly/3mNG3wj> [13.04.2021].

⁵³ Rada Europy, *Cultural Routes of the Council of Europe programme*, <https://bit.ly/3dgAcwq> [13.04.2021]; K. Orzechowska-Kowalska, *Europejskie Szlaki Kulturowe Rady Europy*, „Turystyka Kulturowa”, 2009, nr 12, s. 4–20.

⁵⁴ Rada Europy, *Opening Conference for the 50th Anniversary of the European Cultural Convention*, <https://bit.ly/3uLBVzU> [13.04.2021].

⁵⁵ Zob. Załącznik 2. Lista obiektów należących do Europejskiego Szlaku Ogrodów Historycznych.

Szlak Ogrodów Historycznych jest kierowany przez zarząd oraz reprezentantów wszystkich członków w ramach walnego zgromadzenia, przy zachowaniu zasad partycypacji i demokracji. W zakresie wykonawczym działania organizacji realizuje menedżer techniczny, natomiast ciało doradcze stanowi Komitet Naukowy składający się z 12 wybitnych akademików, naukowców i profesjonalistów zajmujących się zagadnieniami z zakresu dziedzictwa, kultury i turystyki. Do dotychczasowych najważniejszych aktywności stowarzyszenia należy organizacja trzech Europejskich Forów Ogrodów Historycznych i licznych spotkań technicznych oraz udzielanie patronatu międzynarodowym projektom, wydarzeniom i badaniom naukowym prowadzonym przez należących do niego członków.

Il. 4. Villa Garzoni w Collodi, Włochy

Wnioski i rekomendacje

Projekty w dziedzinie kultury dotyczące ogrodów historycznych wielokrotnie otrzymały dofinansowanie w ramach funduszy europejskich 2014–2020, zarówno z programów wspólnotowych, jak i funduszy strukturalnych. Warto jednak zwrócić uwagę, że przy całej skali przeznaczanych środków ich udział był bardzo niewielki. We flagowych programach, takich jak Kreatywna Europa czy Horyzont 2020, nie wziął udziału żaden projekt dotyczący zabytkowych założen zieleni. Najwięcej, bo aż 22 inicjatywy, otrzymały dofinansowanie z programu Erasmus+. Poza przyjętymi ramami czasowymi uwagę zwróciła największa inicjatywa Unii Europejskiej odnosząca się do ogrodów, a mianowicie Europejski Rok Ogrodów Historycznych zorganizowany z inicjatywy Komisji Europejskiej w 1993 roku oraz Europejski Rok Dziedzictwa Kulturowego 2018 z festiwalem Rendez-vous w Ogrodach, który odbył się pod hasłem „Europa Ogrodów”. Zabytkowe założenia zieleni kilkakrotnie włączono w obchody Europejskiej Stolicy Kultury, np. Florencja 1986, Kopenhaga 1996, Stambuł 2010. Wśród europejskich wyróżnień 19 inicjatyw otrzymało Nagrodę Europa Nostra, a jeden obiekt – pałac cesarski Hofburg w Wiedniu – Znak Dziedzictwa Europejskiego. W zakresie funduszy strukturalnych 2014–2020 dofinansowanie otrzymało łącznie 11 projektów, dotyczących przede wszystkim rewaloryzacji ogrodów historycznych, współpracy transgranicznej i promocji turystyki ogrodowej. Ogrody historyczne odegrały ważną rolę w ramach Europejskich Dni Dziedzictwa w 2017 roku, Europejskich Szlaków Kulturowych (dwukrotnie przyznana certyfikacja Komisji Europejskiej w 2004 i 2020 roku) czy współpracy z UNESCO, stając się ważną częścią działań programowych i promocyjnych, np. zrealizowanego w 2019 roku projektu *Podróże po światowym dziedzictwie Europy* opracowanego we współpracy z National Geographic i Unią Europejską.

Podstawa rekomendacji

Za podstawę udziału Europejskiego Szlaku Ogrodów Historycznych w zakresie realizacji polityki kulturalnej Unii Europejskiej przyjąłem trzy punkty odniesienia: 1) działalność statutową wspomianej organizacji; 2) wyzwania odnoszące się bezpośrednio do konserwacji i zarządzania ogrodami historycznymi oraz 3) założenia polityki kulturalnej Unii Europejskiej. Europejski Szlak Ogrodów Historycznych to organizacja non profit, której celem jest ochrona i promocja

zabytkowych założeń zieleni. Jej członkowie dążą do stworzenia szerokiej, różnorodnej i silnej sieci poprzez:

1. podnoszenie świadomości o ogrodach historycznych i ich promocję poprzez Europejski Szlak Ogrodów Historycznych,
2. rozwój stosunków z Radą Europy i innymi unijnymi instytucjami poprzez bliską współpracę z Europejskim Instytutem Szlaków Kulturowych EICR (ang. European Institute of Cultural Routes),
3. promowanie dialogu i wymiany dobrych praktyk w zakresie poszanowania dziedzictwa kulturowego,
4. zachęcanie do współpracy z instytucjami publicznymi i prywatnymi organizacjami w celu realizacji wspólnych inicjatyw na rzecz dobra wspólnego,
5. promocję i rozwój działań edukacyjnych związanych ze zrzeszonymi ogrodami historycznymi i skierowanych do młodzieży, w celu rozwoju wiedzy o ich korzeniach oraz wzmocnienia europejskiej tożsamości,
6. zharmonizowanie wydarzeń kulturalnych i turystycznych prowadzonych na obszarze ogrodów historycznych w duchu zrównoważonego rozwoju⁵⁶.

W latach 2017–2020 członkowie i partnerzy Europejskiego Szlaku Ogrodów Historycznych zrealizowali prawie 200 różnego rodzaju aktywności realizujących cele statutowe: 40 regionalnych i 10 międzynarodowych projektów badawczych, 20 programów szkoleniowych dla przewodników turystycznych, udział w pięciu międzynarodowych dniach (14 kwietnia – Międzynarodowy Dzień Ochrony Zabytków, 26 kwietnia – Europejski Dzień Ogrodów Historycznych, 18 maja – Międzynarodowy Dzień Muzeów, Europejskie Dni Dziedzictwa, 27 września – Światowy Dzień Turystyki), 20 programów edukacyjnych dla młodzieży szkolnej i studentów, pięć programów mobilności edukacyjnych (wolontariat i Europejskie Forum Młodzieży) oraz 40 koncertów i festiwali⁵⁷. Do najważniejszych inicjatyw zrealizowanych przez tę organizację należy zaliczyć ustanowienie dnia 26 kwietnia Europejskim Dniem Ogrodów Historycznych – od 2020 roku. Z powodu pandemii COVID-19 dotychczasowe

⁵⁶ Europejski Szlak Ogrodów Historycznych, *Goals of the European Route of Historic Gardens Association*, <https://bit.ly/3buHknt> [16.05.2021].

⁵⁷ Europejski Szlak Ogrodów Historycznych, *European Route of Historic Gardens presentation for the audition of applicants to the „Cultural Routes of the Council of Europe” Certification*, 2020, niepublikowane.

obchody odbyły się wirtualnie za pośrednictwem stron internetowych i mediów społecznościowych, a hasłem tegorocznej edycji było „Ogrody historyczne i kształtowanie się europejskiego ducha”. W ramach obchodów święta zorganizowano liczne wydarzenia kulturalne i edukacyjne przybliżające odbiorcom europejskie dziedzictwo ogrodowe⁵⁸. Do ważnych osiągnięć należy również organizacja Europejskich Forów Ogrodów Historycznych, skupiających wiele wybitnych postaci zajmujących się zarządzaniem zabytkowymi założeniami zieleni i ich konserwacją oraz przedstawicieli unijnych instytucji. Wydarzenie odbyło się już czterokrotnie: 7–8 września 2017 roku w Lloret de Mar, 5–6 września 2018 roku w Villi Garzoni w Collodi, 19–21 września 2019 roku w Sintrze oraz 3–5 września 2021 roku w Ogrodach Herrenhäusern w Hanowerze. Europejski Szlak Ogrodów Historycznych udzielił również swojego wsparcia liczny projektom kulturalnym organizowanym przez swoich członków, m.in. cyklowi webinarów Zamku Królewskiego w Warszawie pt. *Cztery pory roku w ogrodach*, wystawie *Rośliny i zwierzęta. Atlasy historii naturalnej w epoce Linneusza* organizowanej przez Muzeum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie, projektowi *Citri et Aurea* realizowanemu we współpracy przez wspomniane muzeum z Galerią Uffizi – Ogrodami Boboli we Florencji, serii filmów dokumentalnych pt. *Ogrody z historią* (hiszp. *Jardines con historia*) realizowanych przez hiszpańską stację RTVE czy wydaniu publikacji pt. *Hortuseum. Muzealizacja europejskich ogrodów w XXI wieku* przez Zamek Sarny. Członkowie organizacji angażują się ponadto w działalność naukową i jako jedni z pierwszych przeprowadzili badania naukowe nad wpływem pandemii COVID-19 na ogrody historyczne w Europie⁵⁹.

Drugim istotnym punktem odniesienia dla roli Europejskiego Szlaku Ogrodów Historycznych w zakresie realizacji polityki kulturalnej Unii Europejskiej to wyzwania w zakresie konserwacji i zarządzania ogrodami historycznymi. Najtrafniej określa je Międzynarodowy Komitet Naukowy Ogrodów Historycznych i Krajobrazu Kulturowego ICOMOS-IFLA⁶⁰ w specjalnym

⁵⁸ Europejski Szlak Ogrodów Historycznych, *European Day of Historic Gardens 2021*, <https://bit.ly/3ynPCYr> [16.05.2021].

⁵⁹ Europejski Szlak Ogrodów Historycznych, *News*, <https://bit.ly/3whaO0d> [16.05.2021].
Wyniki badań dostępne w: K. Hodor, Ł. Przybylak, J. Kuśmierski, M. Wilkosz-Mamcarczyk, *Identification and Analysis of Problems in Selected European Historic Gardens during the COVID-19 Pandemic*, „Sustainability” 2021, No. 13: 1332, <https://doi.org/10.3390/su13031332> [16.05.2021].

⁶⁰ ICOMOS (ang. International Council on Monuments and Sites) – Międzynarodowa Rada Ochrony Zabytków i Miejsc Historycznych; IFLA (ang. International Federation of Landscape Architects) – Międzynarodowa Federacja Architektów Krajobrazu.

raporcie poświęconym zagrożeniom dla dziedzictwa⁶¹. Autorzy dokumentu zwracają uwagę na takie zjawiska jak: brak lub wadliwość systemów ochrony i zarządzania ogrodami historycznymi oraz nadmierna koncentracja ruchu turystycznego (ang. overtourism)⁶². Istotnym problemem są również niewłaściwe standardy edukacyjne i szkoleniowe kadr w zakresie podstaw teoretycznych konserwacji, zarządzania obiektami zabytkowymi i ich utrzymania. Zdaniem autorów raportu skutkiem tego jest „niski poziom docenienia, zrozumienia, poinformowania i troski [o wartości ogrodów historycznych – przyp. autor] wśród tych, którzy, w takim czy innym charakterze i na każdym poziomie, są odpowiedzialni za opiekę nad nimi, od administracji państwowej po ogrodników”⁶³. Istotne braki wskazano również w kwestii społecznego zaangażowania, a mianowicie „niedostateczne wyjaśnienie społeczeństwu dziedzictwa ogrodów i krajobrazu oraz niewystarczające zaangażowanie w ich ochronę”, co w efekcie przynosi osłabienie kulturowej roli ogrodów historycznych.

Ostatnim najważniejszym obszarem są aktualne cele strategiczne polityki kulturalnej UE, określone w *Nowym europejskim programie na rzecz kultury*: 1) wykorzystanie wagi kultury i różnorodności kulturowej do celów spójności społecznej i dobrostanu; 2) wspieranie kreatywności opartej na kulturze w obszarze edukacji i innowacji oraz w zakresie miejsc pracy i wzrostu gospodarczego; oraz 3) wzmacnianie międzynarodowych stosunków kulturalnych⁶⁴. Program ten wraz z *Europejską agendą kultury w dobie globalizacji świata*⁶⁵ tworzy strategiczne ramy polityki kulturalnej Unii Europejskiej. Cele strategiczne realizowane są poprzez plan prac w dziedzinie kultury na lata 2019

⁶¹ Międzynarodowy Komitet Naukowy Ogrodów Historycznych i Krajobrazu Kulturowego ICOMOS-IFLA, *Historic parks and cultural landscapes* [w:] *ICOMOS World Report 2001–2002 on monuments and sites in danger*, <https://bit.ly/3w9vPKb> [10.05.2021].

⁶² W przypadku UE uwagę zwraca brak jednolitej polityki w zakresie ogrodów historycznych. W różnym stopniu państwa członkowskie respektują również kluczowe dla zabytkowych założeń zieleni regulacje, jak *Konwencja o ochronie dziedzictwa architektonicznego Europy Rady Europy* z 3 października 1985 r. czy *Europejska Konwencja Krajobrazowa* przyjęta w ramach Rady Europy 20 października 2000 r.

⁶³ Ibidem.

⁶⁴ Komisja Europejska, *Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów. Nowy europejski program na rzecz kultury*, COM(2018) 267 final, Bruksela, 22.05.2018.

⁶⁵ Komisja Europejska, *Commission staff working document – Accompanying document to the Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions on a European agenda for culture in a globalizing world – Inventory of Community actions in the field of culture*, COM(2007) 242 final, Bruksela, 10.05.2007.

-2022 przyjęty przez Radę Unii Europejskiej⁶⁶ w ramach sześciu priorytetów: 1) Zrównoważony charakter dziedzictwa kulturowego; 2) Spójność i dobrostan; 3) Otoczenie wspierające artystów, osoby zawodowo związane z sektorem kultury i sektorem kreatywnym oraz treści europejskie; 4) Równość płci; 5) Międzynarodowe stosunki kulturalne; 6) Kultura jako siła napędowa zrównoważonego rozwoju (dodany w ramach konkluzji Rady z 26 maja 2020 roku⁶⁷). W ramach wymienionych priorytetów określono 18 kluczowych tematów i powiązanych z nimi działań. Komisja Europejska jako organ wykonawczy realizuje politykę kulturalną Unii Europejskiej w ramach programów finansowych i inicjatyw wspierających. W kontekście działalności statutowej Europejskiego Szlaku Ogrodów Historycznych najważniejszym z nich jest program Kreatywna Europa oferujący dofinansowanie realizacji projektów z dziedziny kultury i sztuki. 14 grudnia 2020 roku Parlament Europejski i Rada Europy zatwierdziły budżet programu na lata 2021–2027 w wysokości 2,2 mld euro. Kreatywna Europa będzie implementowany poprzez trzy podprogramy: media, kultura oraz część międzysektorowa. W kontekście opracowywanego tematu najbardziej istotny jest drugi z wymienionych komponentów, skierowany do podmiotów działających w sektorze kultury i sektorze kreatywnym, w ramach którego można ubiegać się o środki z czterech obszarów grantowych: projekty współpracy europejskiej, tłumaczenia literackie, platformy europejskie oraz sieci europejskie⁶⁸. Szczególnie ostatni z nich, ze względu na swoje cele i priorytety oraz wymogi daje ogromne możliwości realizacji projektu kulturalnego przez Europejski Szlak Ogrodów Historycznych.

Spośród pozostałych programów i inicjatyw Komisji Europejskiej w dziedzinie kultury znakomity potencjał do przyszłych działań stwarza Nowy Europejski Bauhaus (ang. New European Bauhaus), ogłoszony przez przewodniczącą Komisji Europejskiej Ursulę von der Leyen w orędziu o stanie Unii Europejskiej w 2020 roku. Celem inicjatywy jest promowanie tworzenia estetycznych, inkluzywnych i zrównoważonych miejsc życia zgodnie z założeniami Europejskiego Zielonego Ładu (ang. European Green Deal)⁶⁹. Europejski Szlak Ogrodów Historycznych mógł nie tylko zostać partnerem Nowego Europejskiego Bauhausu, ale również wziąć aktywny udział

⁶⁶ Rada Unii Europejskiej, *Konkluzje Rady w sprawie planu prac w dziedzinie kultury na lata 2019–2022*, C 460/12, 21.12.2018.

⁶⁷ Komisja Europejska, *Konkluzje Rady zmieniające plan prac w dziedzinie kultury na lata 2019–2022*, 2020/C 193/05, Bruksela 9 czerwca 2020.

⁶⁸ Creative Europe Desk Polska, *Kreatywna Europa*, <https://bit.ly/3bEthfk> [14.05.2021].

⁶⁹ Unia Europejska, *New European Bauhaus*, <https://bit.ly/3f1k42F> [17.05.2021].

w opracowywaniu innowacyjnych projektów, wykorzystujących dorobek kulturowy ogrodów historycznych na rzecz np. procesów rewitalizacyjnych, poprawy jakości życia Europejczyków, proekologicznej transformacji społeczno-gospodarczej. Zgodnie z myślą przewodnią wspomnianego Europejskiego Zielonego Ładu wszystkie działania i polityki Unii Europejskiej, również polityka kulturalna, mają zostać włączone w osiągnięcie neutralności klimatycznej Wspólnoty do 2050 roku⁷⁰. W obszarze kultury pewien kierunek w tym zakresie wyznacza specjalny dokument pt. *Zielona Księga Europejskiego Dziedzictwa* (ang. *European Cultural Heritage Green Paper*) opracowana w ramach współpracy Fundacji Europa Nostra, ICOMOS i Sieci Dziedzictwa Klimatycznego (ang. Climate Heritage Network), przy wsparciu sojuszu europejskiego dziedzictwa European Heritage Alliance oraz Instytutu Europejskiego Banku Inwestycyjnego (ang. European Investment Bank Institute) i biura Kreatywnej Europy. Dokument odnosi się do każdego z dziesięciu priorytetów Europejskiego Zielonego Ładu, które są również możliwe do zaimplementowania w ogrodach historycznych, jak np. zrównoważone uprawy, przyjazny środowisku system żywnościowy, ochrona ekosystemów i bioróżnorodności, zeroemisyjność. Każdy obszar podsumowują kluczowe zalecenia dla decydentów i zarządców, mające wskazać potencjalne kierunki realizacji priorytetów ładu⁷¹.

Rekomendacje dla Europejskiego Szlaku Ogrodów Historycznych

Biorąc pod uwagę kulturotwórcze znaczenie ogrodów historycznych, założenia polityki kulturalnej Unii Europejskiej oraz wnioski przedstawione w poprzednim podrozdziale, do moich najważniejszych rekomendacji dla Europejskiego Szlaku Ogrodów Historycznych należy:

1. kontynuowanie i rozwijanie Forów Ogrodów Historycznych jako międzynarodowej platformy stymulującej konstruktywny dialog pomiędzy specjalistami zajmującymi się ogrodami historycznymi;
2. rozwijanie i promowanie obchodów Europejskiego Dnia Ogrodów Historycznych oraz zwiększenie udziału w innych międzynarodowych świętach, np. Europejskich Dniach Dziedzictwa;

⁷⁰ Komisja Europejska, *Komunikat Komisji. Europejski Zielony Ład*, COM(2019) 640 final, Bruksela 11 grudnia 2019.

⁷¹ Europa Nostra, *European Cultural Heritage Green Paper*, 2021, <https://bit.ly/3zwRw9h> [17.05.2021].

3. zapewnienie przez Europejski Szlak Ogrodów Historycznych lub jego członków i partnerów reprezentacji ogrodów historycznych w ramach europejskich programów finansowych na lata 2021–2027 w dziedzinie kultury, np. Kreatywna Europa (komponent Kultura, program i-Portunus) – rozwój partnerskiej współpracy z instytucjami działającymi w obszarze kultury i dziedzictwa w celu realizacji wspólnych projektów kulturalnych dotyczących ogrodów historycznych, prezentacji i tworzenia oferty programowej instytucji w oparciu o dziedzictwo ogrodów, np. mobilności pracowników, seminariów i szkoleń; opracowywanie praktycznych zestawów narzędzi i standardów dla pracowników ogrodów historycznych, publikacje i przewodniki po ogrodach, wystawy, działania edukacyjne i interpretacja dziedzictwa, metodologia prezentacji dziedzictwa ogrodów historycznych, sposoby angażowania społeczności lokalnej;
4. podjęcie współpracy z instytucjami europejskimi i innymi organizacjami, jak np. „HEREIN⁷² w ogrodzie” (fr. HEREIN au jardin), w celu opracowania spójnych przepisów i unijnej polityki, która będzie wspierać ochronę i utrzymanie ogrodów historycznych;
5. włączenie Europejskiego Szlaku Ogrodów Historycznych w realizację celów Europejskiego Zielonego Ładu np. poprzez opracowanie uniwersalnych standardów zarządzania ogrodami historycznymi, opartych na praktykach zrównoważonego rozwoju, wyznaczenie wspólnych celów i sposobów ich realizacji przez członków i partnerów Europejskiego Szlaku Ogrodów Historycznych;
6. dołączenie Europejskiego Szlaku Ogrodów Historycznych do inicjatywy Nowego Europejskiego Bauhausu w roli partnera i promowanie zrównoważonego ogrodnictwa, opartego na tradycyjnych naturalnych technikach uprawy, dawnym rzemiośle i rękodzielnictwie, starych odmianach roślin;
7. promowanie turystyki zrównoważonej lub turystyki zielonej, opartych na ogrodach historycznych, które będą przynosić korzyści ekonomiczne i społeczne dla danego obszaru, przy jednoczesnej minimalizacji negatywnego wpływu na środowisko;
8. powołanie grantu mobilnościowego dla pracowników ogrodów zrzeszonych w Europejskim Szlaku Ogrodów Historycznych w celu stworzenia nowych możliwości szkoleniowych, wymiany wiedzy i doświadczeń w zakresie konserwacji i utrzymania ogrodów historycznych – każdego roku

⁷² HEREIN – Europejska Sieć Informacji o Dziedzictwie Kulturowym.

grant może mieć innego patrona, co będzie sprzyjało promocji wybitnych europejskich twórców ogrodów historycznych;

9. prowadzenie specjalnych szkoleń dla profesjonalistów z blokami poświęconymi np. aktualnym wyzwaniom środowiskowym i społecznym dotyczącym ogrodów historycznych, prawu i polityce europejskiej dotyczącej kultury i dziedzictwa;
10. wspieranie realizacji projektów edukacji zawodowej młodzieży, np. programów stażowych i praktyk, letnich szkół tradycyjnego ogrodnictwa, kursów praktycznej nauki dawnego ogrodowego rzemiosła, które mają zwiększyć liczbę konserwatorów ogrodów historycznych i wzmocnić ich pozycję zawodową;
11. ustanowienie Europejskiej Nagrody Ogrodów Historycznych, przyznawanej za wybitne osiągnięcia lub zasługi na rzecz ogrodów historycznych i tradycyjnego ogrodnictwa, np. w zakresie konserwacji, zarządzania, projektowania, edukacji i promocji – jej celem ma być wskazywanie najlepszych praktyk oraz promocja ogrodów historycznych;
12. organizacja konkursów promujących ogrody historyczne, np. fotograficzne, wideo, plastyczne, z wiedzy, pozwalających zaktywizować osoby spoza środowisk specjalistycznych w zakresie poznawania ogrodowego dziedzictwa;
13. wspieranie i stymulowanie innowacji i interdyscyplinarnych badań poświęconych np. kulturowej historii ogrodów, nowym metodom konserwacji zabytkowych założeń zieleni, odtwarzania dawnego rzemiosła;
14. rozwój projektów edukacyjnych opartych na interpretacji dziedzictwa ogrodów historycznych, percepcji ogrodów oraz na związkach sztuki ogrodowej z innymi dziedzinami, np. rzeźbą, architekturą, filozofią.

Il. 5. Ogród pałacu Kamieniec, Polska

Podsumowanie

Przeprowadzone badania wykazały, że Europejski Szlak Ogrodów Historycznych to organizacja mająca ogromne możliwości włączenia się w realizację polityki kulturalnej Unii Europejskiej. Udowadniają to zrealizowane w latach 2014–2020 projekty w dziedzinie kultury, europejskie lata tematyczne, przedsięwzięcia w ramach europejskich stolic kultury, liczne Europejskie Nagrody Dziedzictwa oraz wiele innych działań programowych i promocyjnych. Zabytkowe założenia zielone stały się nie tylko scenerią dla kultury, ale również jej integralną częścią – zwornikiem łączącym wiele dziedzin nauki i sztuki oraz świadectwem znakomitych osiągnięć cywilizacyjnych Europy. Misja i cele statutowe Europejskiego Szlaku Ogrodów Historycznych w pełni wpisują się w założenia unijnej polityki kulturalnej, a możliwość wykorzystania jej zaplecza merytorycznego i organizacyjnego pozwala na realizację międzynarodowych projektów z zakresu kultury i turystyki. Ramy potencjalnych inicjatyw wyznaczają złożone wyzwania dotyczące konserwacji i zarządzania ogrodami historycznymi, jak również unijne programy finansowe w dziedzinie kultury na lata 2021–2027 i inicjatywy takie jak Europejski Zielony Ład czy Nowy Europejski Bauhaus.

Jak trafnie stwierdza John Sales, były kierownik ogrodów brytyjskiego National Trust: „Ogrodnictwo jest w dużej mierze sztuką performatywną i jak każda wspaniała muzyka czy sztuka teatralna, ogrody muszą być stale reinterpretowane, aby utrzymać swoją aktualność i żywotność, przy jednoczesnym zachowaniu oryginalnej tkanki”⁷³. Korzystając z wielkiego dziedzictwa ogrodów historycznych, Europejski Szlak Ogrodów Historycznych powinien realizować projekty łączące ofertę kulturalną i usługi turystyczne w czterech głównych obszarach: 1) profesjonalizacja kadr poprzez szkolenia i mobilności, 2) współpraca międzynarodowa i międzysektorowa w ramach projektów kulturalnych i badawczych, 3) zrównoważony rozwój w konserwacji i zarządzaniu ogrodami historycznymi oraz 4) edukacja i interpretacja dziedzictwa. Szczególnie istotny jest ostatni aspekt, ponieważ gwarantuje on wzmocnienie kulturotwórczej roli ogrodów historycznych, ich lepsze poznanie i zrozumienie przez współczesnych odbiorców, a w efekcie zachowanie dla kolejnych pokoleń.

⁷³ E.T. Haskell, *Le Nôtre's Gardens*, Kalifornia 1999, s. 11.

Załącznik 1. Obiekty, których projekty pilotażowe uzyskały dofinansowanie w ramach Europejskiego Roku Ogródów Historycznych 1993⁷⁴

Belgia

1. Ogród domu Rubensa (niderl. Tuin Rubenshuis), Antwerpia
2. Ogród Kwiatowy (fr. Jardin des Fleurons), Enghien
3. Ogród opactwa de la Cambre (fr. Jardins de l'Abbaye de la Cambre), Bruksela
4. Park zamku w Beloeil (fr. Parc du Château de Belœil)

Czechy

5. Ogrody pałacowe pod praskim zamkiem: Ogród Ledeburski, Mały i Wielki Ogród Pálffyvski, Ogród Kolowratski i Mały Ogród Fürstenberski (cz. Palácové zahrady pod Pražským hradem: Ledeburská, Malá a Velká Pálffyovská, Kolovratská a Malá Fürstenberská zahrada), Praga
6. Park angielski zamku w Sychrov (cz. Anglický park u zámku Sychrov)

Dania

7. Ogród krajobrazowy zamku Naesse (duń. Landskabshaven ved Næsseslottet), Holte
8. Park Bregentved (duń. Bregentved Park), Haslev
9. Park Gisselfeld (duń. Gisselfeld Park), Haslev
10. Park zamku Clausholm (duń. Clausholm Slotspark), Hadsten

Francja

11. Arboretum Vallée-aux-Loups (fr. Arboretum de la Vallée-aux-Loups), Châtenay –Malabry
12. Ogrody i park zamku Saint-Loup-sur-Thouet (fr. Jardins et Parc du Château de Saint -Loup-sur-Thouet), Saint-Loup Lamaire
13. Ogród Serre de la Madone (fr. Jardin Serre de la Madone), Menton
14. Park Jeana-Jacques'a Rousseau (fr. Parc Jean-Jacques Rousseau), Ermenonville
15. Park orientalny w Maulévrier (fr. Parc Oriental de Maulévrier)
16. Park zamku Grand Jardin (fr. Parc du Château du Grand Jardin), Joinville

⁷⁴ Komisja Europejska, *Support of the Pilot Projects for the Conservation of the European Architectural Heritage*, Press release IP/93/509, 25 czerwca 1993, <https://bit.ly/39t0gSS> [15.03.2021].

Grecja

17. Ogród klasztoru w Kiesariani (grec. Μονή Καισαριανής, IPA: Moní Kaisarianís)
18. Ogród klasztoru Simonopetra (grec. Ιερά Μονή Σίμωνος Πέτρας, IPA: Ierá Moní Símonos Pétras), Góra Athos
19. Ogród Paszy (grec. Οι Κήποι του Πασά, IPA: Oi Kípoi tou Pasá), Saloniki
20. Plac Psilalonia (grec. Ψηλαλώνια, IPA: Psilalónia), Ejo

Hiszpania

21. Fontanna Króla (hiszp. Fuente del Rey), Priego de Córdoba
22. Ogrodowy sad klasztoru Veruela (hiszp. Jardín-Huerta del Monasterio de Veruela), Vera de Moncayo
23. Ogrody króla Karola V klasztoru Yuste (hiszp. Jardines de Carlos V del Monasterio de Yuste), Cuacos de Yuste
24. Ogród aklimatyzacyjny Oratava (hiszp. Jardín de Aclimatación de La Orotava), Puerto de la Cruz
25. Park Genovés (hiszp. Parque Genovés), Kadyks
26. Park labiryntu Horta (hiszp. Parque del Laberinto de Horta), Barcelona

Holandia

27. Barokowe ogrody zamku Neercanne (niderl. Baroktuinen van terrassenkasteel Neercanne), Maastricht
28. Historyczny cmentarz Groenesteeg (niderl. Historische graftuin Groenesteeg), Lejda
29. Ogród sanatorium Noorder (niderl. Noorder Sanatorium), Zuidlaren
30. Ogród zamku Sypesteyn (niderl. Kasteeltuin Sypesteyn), Nieuw-Loosdrechtsedijk
31. Posiadłość Genbroek (niderl. Landgoed Genbroek), Beek

Irlandia

32. Kilfane Glen i wodospad (ang. Kilfane Glen & Waterfall), Thomastown
33. Ogrody Iveagh (ang. Iveagh Gardens), Dublin
34. Ogrody Killruddery (ang. Killruddery Gardens), Bray
35. Ogrody Powerscourt (ang. Powerscourt Gardens), Enniskerry
36. Park Hilton (ang. Hilton Park), Scotshouse

Luksemburg

37. Ogrody Nowego Zamku Ansembourg (fran. Jardins du Grand-Château d'Ansembourg), Ansembourg

Niemcy

38. Aleja Karola Marxa (niem. Karl-Marx-Allee), Berlin
39. Amfiteatr i kanał księcia Moritza (niem. Amphitheatre & Prinz-Moritz-Kanal), Kleve
40. Ogród księcia Georga (niem. Georgengarten / Georgium), Dessau
41. Ogród Neuwerk (niem. Neuwerkgarten), Schleswig
42. Park Książęcy (niem. Fürstlicher Park), Krauchenweis
43. Park nad Ilm (niem. Park an der Ilm), Weimar
44. Park zamku Clemenswerth (niem. Schlosspark Clemenswerth), Sögel

Polska

45. Ogrody Zamku Królewskiego w Warszawie

Portugalia

46. Ogrody klasztoru Arrábida (port. Jardins do Convento da Arrábida), Azeitão
47. Ogrody pałacu Carvalhos (port. Jardins do Palácio dos Carvalhos), Lizbona
48. Ogrody pałacu Estoi (port. Jardins do Palácio de Estoi), Faro
49. Ogrody pałacu Visconde d'Olivã (port. Jardins do Palácio Visconde d'Olivã), Campo Maior
50. Ogrody Quinta Real de Caxias (port. Jardins da Quinta Real de Caxias), Caxias
51. Ogród botaniczny Ajuda (port. Jardim Botânico d'Ajuda), Lizbona
52. Ogród Dam / Ogród Narodowego Pałacu Ajuda (port. Jardim das Damas / Jardim do Palácio Nacional de Ajuda), Lizbona

Słowacja

53. Park krajobrazowy dworu Betliar (słow. Prírodný park kaštieľa Betliar), Betliar

Węgry

54. Ogród Orczy (węg. Orczy-Kert), Budapeszt

Wielka Brytania

55. Ogrody Brantwood (ang. Brantwood Gardens), Coniston
56. Ogrody Hanbury Hall (ang. Hanbury Hall Gardens), Droitwich
57. Ogrody zamku Antrim (ang. Antrim Castle Gardens), Antrim
58. Park Painshill (ang. Painshill Park), Cobham
59. Park Prior (ang. Prior Park), Bath
60. Taras ogrodowy Harewood House (ang. Garden Terrace at Harewood House), Leeds

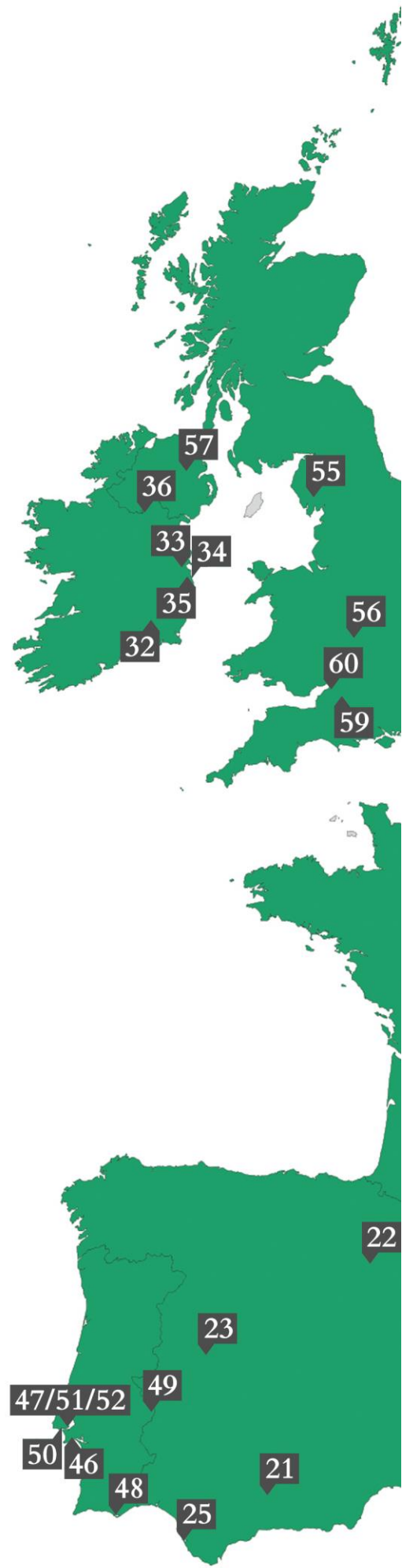
Włochy

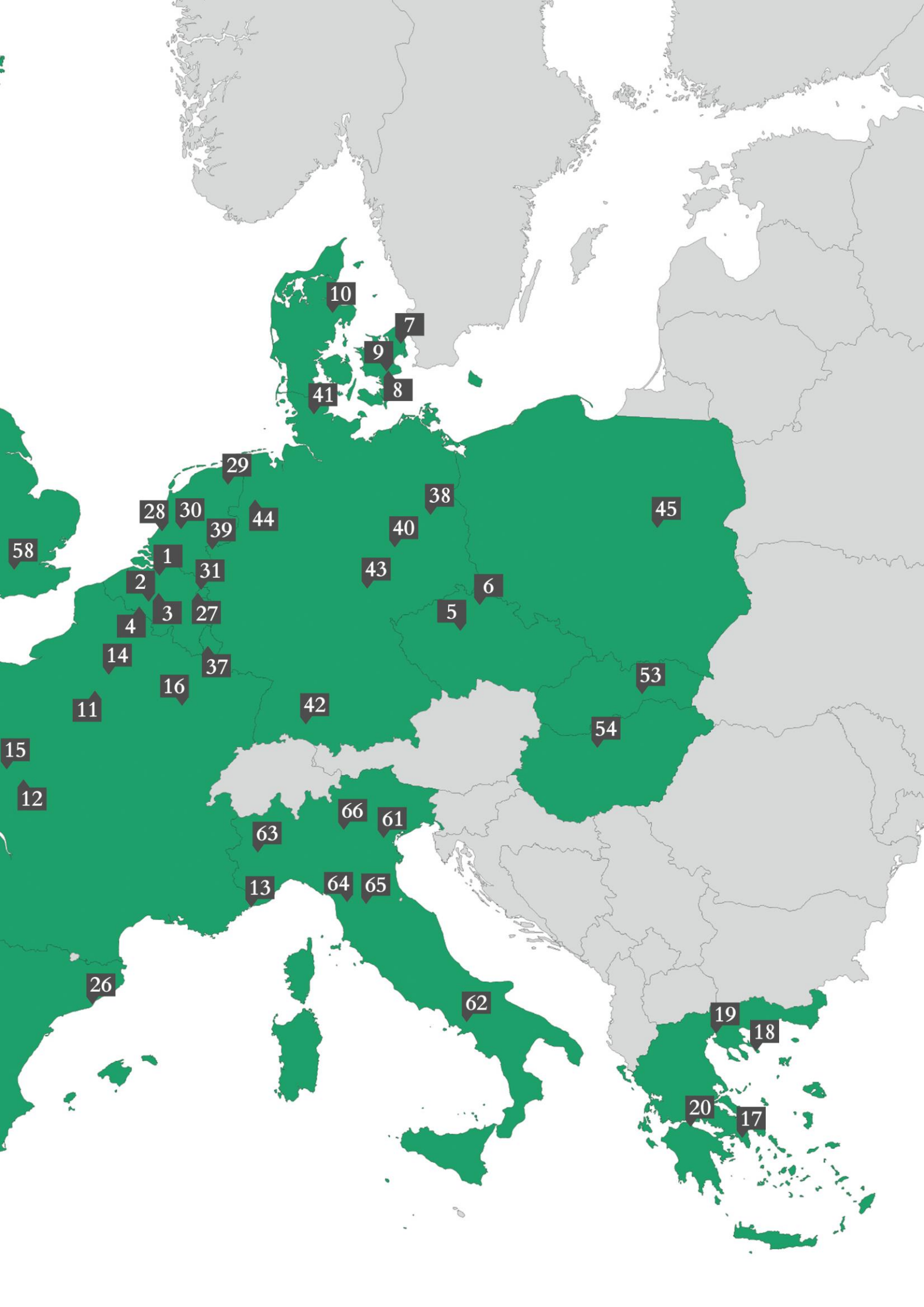
61. Ogród botaniczny (wł. Orto botanico), Padwa
62. Ogród pałacu Pagano (wł. Giardino di Palazzo Pagano), Quadrelle
63. Ogród Villi della Regina (wł. Giardino di Villa della Regina), Turyn
64. Ogród Villi Garzoni (wł. Giardino di Villa Garzoni), Collodi
65. Park medycejski w Pratolino (wł. Parco Mediceo di Pratolino)
66. Sanktuarium Włoskich Zwycięstw (wł. Vittoriale degli Italiani), Gardone Riviera

Il. 6. Obiekty, których projekty pilotażowe
uzyskały dofinansowanie w ramach
Europejskiego Roku Ogrodów Historycznych 1993

Legenda

 lokalizacja obiektu

Załącznik 2. Obiekty należące do Europejskiego Szlaku Ogrodów Historycznych⁷⁵

Grecja

1. Park miejski w Nausa (gr. Δημοτικό Πάρκο Νάουσας, IPA: Dīmotikó Párko Náousas)

Gruzja

2. Narodowy Ogród Botaniczny Gruzji (gruz. საქართველოს ეროვნული ბოტანიკური ბაღი , trb. sakartvelos erovnuli bot'anik'uri baghi), Tbilisi
3. Ogród botaniczny w Batumi (gruz. ბათუმის ბოტანიკური ბაღი , trb. batumis bot'anik'uri baghi)
4. Ogród Aleksandra Czawczawadze w Cinandali (gruz. ალექსანდრე ჭავჭავაძის ბაღი სინანდალაში , trb. aleksandre ch'avch'avadzis baghi sinandalashi)

Hiszpania

5. Ogrody historyczne Alhambry i Generalife (hiszp. Jardines Patrimoniales de la Alhambra y Generalife), Grenada
6. Ogrody św. Klotyldy (kat. Jardins de Santa Clotilde), Lloret de Mar
7. Ogród na Wyspie i Ogród Księcia (hiszp. Jardín de la Isla y Jardín del Príncipe), Aranjuez
8. Park Alameda (galic. Alameda de Santiago de Compostela), Santiago de Compostela
9. Park Samà (kat. Parc Samà), Cambrilis
10. Posiadłość Raixa (kat. Finca Raixa), Bunyola, Baleary
11. Rezydencja Lourizán (galic. Pazo de Lourizán), Herbalonga
12. Rezydencja Mariñán (galic. Pazo de Mariñán), Bergondo
13. Rezydencja Oca (galic. Pazo de Oca), A Estrada
14. Rezydencja Quinteiro da Cruz (galic. Pazo Quinteiro da Cruz), Ribadumia
15. Rezydencja Rubianes (galic. Pazo de Rubianes), Vilagarcia de Arousa
16. Rezydencja Santa Cruz de Rivadulla (galic. Pazo de Santa Cruz de Rivadulla), Vedra
17. Rezydencja-Muzeum Quiñones de León (galic. Pazo-Museo Quiñones de León), Vigo
18. Zamek Soutomaioir (galic. Castillo de Soutomaioir), Soutomaioir

⁷⁵ Europejski Szlak Ogrodów Historycznych, *Gardens*, <https://bit.ly/3rzJ18k> [15.03.2021].

Niemcy

19. Ogrody Herrenhausen (niem. Herrenhäuser Gärten), Hanower
20. Wyspa Mainau (niem. Insel Mainau), Jezioro Bodeńskie

Polska

21. Ogrody Muzeum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie, Warszawa
22. Ogrody Zamku Królewskiego w Warszawie
23. Ogród pałacu Kamieniec k. Kłodzka
24. Ogród pałacu Radziwiłłów, Nieborów (zgłoszenie w procesie)
25. Ogród romantyczny w Arkadii (zgłoszenie w procesie)
26. Park zamku Sarny, Ścinawka Górna

Portugalia

27. Ogrody Pałacu Narodowego w Queluz (port. Jardins do Palácio Nacional Queluz)
28. Ogród botaniczny José do Canto (port. Jardim Botânico José do Canto), Ponta Delgada, Azory
29. Park Monserrate (port. Parque de Monserrate), Sintra
30. Park Pena (port. Parque da Pena), Sintra
31. Park Serralves (port. Parque de Serralves), Porto

Węgry

32. Park pałacu Esterháza (węg. Esterházy-kastély park), Fertőd

Włochy

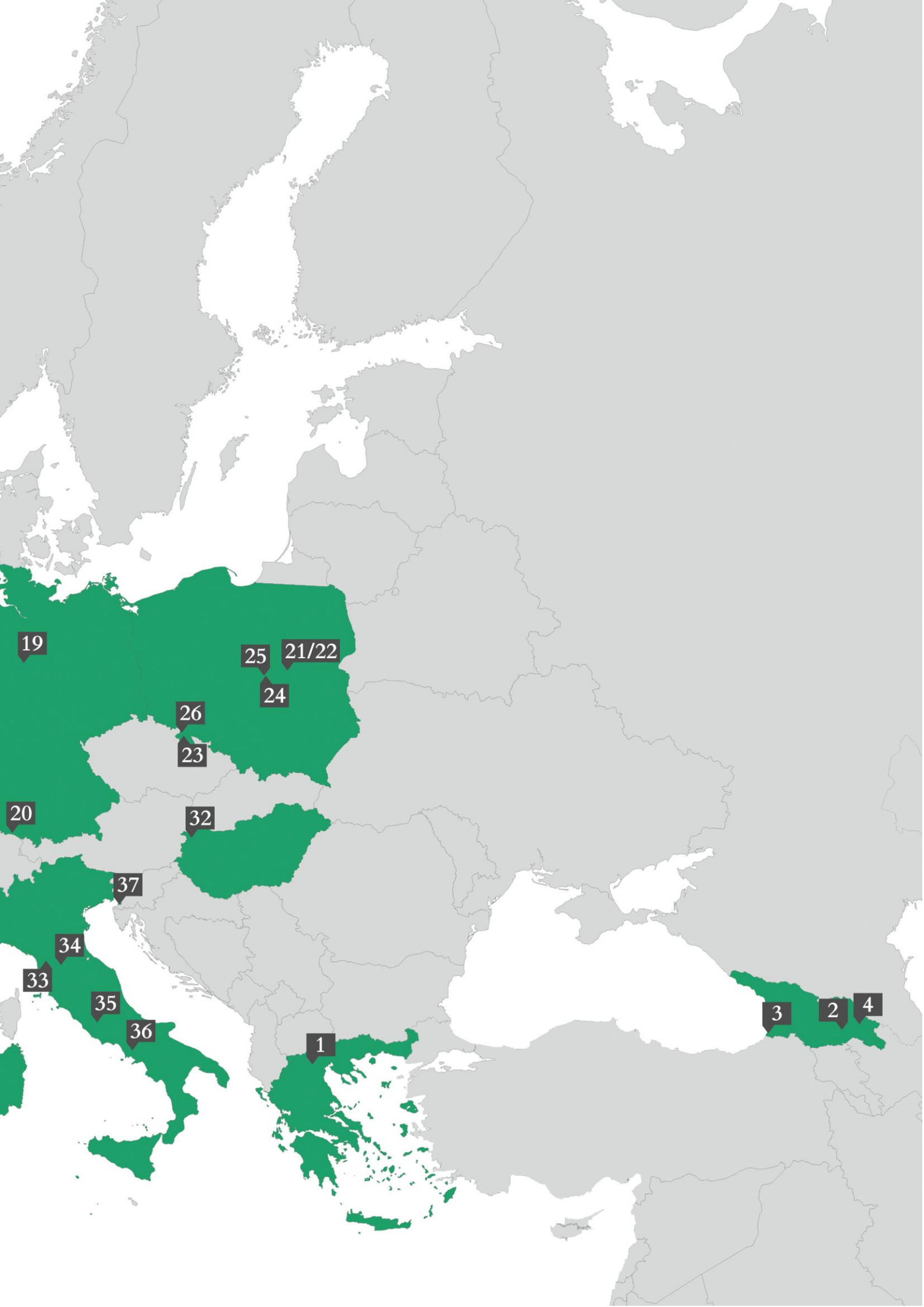
33. Historyczny ogród Garzoni (wł. Storico Giardino Garzoni), Collodi
34. Ogrody Boboli (wł. Giardino di Boboli), Florencja
35. Ogrody Villi d'Este (wł. Giardini di Villa d'Este), Tivoli
36. Park Królewski w Casercie (wł. Parco Reale di Caserta)
37. Park zamku Miramare (wł. Parco del Castello di Miramare), Triest

Il. 7. Obiekty należące do Europejskiego Szlaku Ogrodów Historycznych

Legenda

■ lokalizacja obiektu

Bibliografia

Akty prawne

- Komisja Europejska, *Konkluzje Rady zmieniające plan prac w dziedzinie kultury na lata 2019–2022*, 2020/C 193/05, Bruksela 9 czerwca 2020.
- Komisja Europejska, *Komunikat Komisji. Europejski Zielony Ład*, COM(2019) 640 final, Bruksela 11 grudnia 2019.
- Rada Unii Europejskiej, *Konkluzje Rady w sprawie planu prac w dziedzinie kultury na lata 2019–2022*, C 460/12, 21 grudnia 2018.
- Komisja Europejska, *Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów. Nowy europejski program na rzecz kultury*, COM(2018) 267 final, Bruksela, 22 maja 2018.
- Decyzja Parlamentu Europejskiego i Rady nr 445/2014/UE z dnia 16 kwietnia 2014 r. ustanawiająca działanie Unii na rzecz Europejskich Stolic Kultury na lata 2020–2033 i uchylająca decyzję nr 1622/2006/WE.
- Komisja Europejska, *Commission staff working document – Accompanying document to the Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions on a European agenda for culture in a globalizing world – Inventory of Community actions in the field of culture*, COM(2007) 242 final, Bruksela, 10 maja 2007.
- EUR-Lex, Traktat o Unii Europejskiej, OJ C 191, 29 lipca 1992.

Publikacje i czasopisma

- Aros Triennial: *The Garden – End of Times, Beginning of Times*, red. E.G. Høyersten, Londyn 2017.
- Esteras Martín E., Silber Brodsky M., Añón Feliú C. i in., *Parque Juan Carlos I Y Jardines De Las Tres Culturas*, Madryt 2001.
- Gierat-Bieroń B., *Europejskie Miasto Kultury, Europejska Stolica Kultury: 1985–2008*, Kraków 2009.
- Gierat-Bieroń B., *Znak Dziedzictwa Europejskiego w Polsce w kontekście budowania pamięci europejskiej* [w:] *Dziedzictwo kulturowe w regionach europejskich. Odkrywanie, ochrona i (re)interpretacja*, red. E. Kocój, T. Kosiek, J. Szulborska-Łukaszewicz, Kraków 2019, s. 107–128.

- Gökyigit N., *Istanbul'da Bahce ve Cicek Sergi Katalogu / Gardens and Flowers of Istanbul Exhibition Catalogue*, Stambuł 2010.
- Haskell E.T., *Le Nôtre's Gardens*, Kalifornia 1999.
- John R., *Nápravně výchovná činnost v českém vězeňství v éře normalizace*, „Securitas Imperii”, 2018, nr 33/2, s. 50–79.
- Komisja Europejska, *Grants and Loans from the European Union: A Guide to Community Funding*, Luksemburg 1996.
- Komisja Europejska, *Historic Gardens. Safeguarding a European heritage*, Bruksela –Luksemburg 1996.
- Mitkowska A., *Cywilizacyjna i kulturotwórcza ranga dzieł ogrodowych na wybranych przykładach historycznych* [w:] *Współczesna ranga zieleni zabytkowej*, red. K. Hodor, K. Łakomy, Kraków 2015, s. 5–36.
- Orzechowska-Kowalska K., *Europejskie Szlaki Kulturowe Rady Europy*, „Turystyka Kulturowa”, 2009, nr 12, s. 4–20.
- Pauwels I., *Een tuin van 1001 rozen: De karakterrozen van Lies Vandenberghe*, Tielt 2007.
- Vezzoni A., *Il giardino d'Europa. Pratolino come modello nella cultura europea. Catalogo della mostra*, Mediolan 1986.
- Waage Rasmussen C., *Danish Royal Garden History through 400 years*, Kopenhaga 2019.
- Zolnaiová R., Pizňak M., *Komunitná záhrada KVP*, Koszyce 2016.

Publikacje internetowe

- Departement Komunikacji Generalnej Dyrekcji Dziedzictwa w Ministerstwie Kultury Francji, *Rendez-vous aux jardins. Guide pratique*, Paryż 2018, <https://bit.ly/3t0PE65>
- Europa Nostra, *European Cultural Heritage Green Paper*, 2021, <https://bit.ly/3zwRw9h>
- Europejski Szlak Ogrodów Historycznych, *European Route of Historic Gardens presentation for the audition of applicants to the „Cultural Routes of the Council of Europe” Certification*, 2020.
- Komisja Europejska, *Erasmus+. Przewodnik po programie*, Wersja 3: 4.06.2014, <https://bit.ly/38qfFIV>
- Kuśmierski J., *Hortuseum. Muzealizacja europejskich ogrodów w XXI wieku*, Ścinawka Górna, 2020, <https://bit.ly/3Bi5MTB>.
- Les Rendez-vous aux jardins 2018 / The 2018 Rendez-vous aux jardins*, „Hors Serie Herein”, 2019, nr 1, s. 43–46, <https://bit.ly/3kw732M>

Strony internetowe

- Creative Europe Desk Polska, *Kreatywna Europa*, <https://bit.ly/3bEthfk>
- European Heritage Europa Nostra Awards, *Winners*, <https://bit.ly/3sATfa7>
- Europejski Szlak Ogrodów Historycznych, *European Day of Historic Gardens 2021*, <https://bit.ly/3ynPCYr>
- Europejski Szlak Ogrodów Historycznych, *Gardens*, <https://bit.ly/3rzJ18k>
- Europejski Szlak Ogrodów Historycznych, *Goals of the European Route of Historic Gardens Association*, <https://bit.ly/3buHknt>
- Europejski Szlak Ogrodów Historycznych, *News*, <https://bit.ly/3whaO0d>
- Europejskie Dni Dziedzictwa, *Brussels Celebrated "Nature in the City" with over 100 Events*, <https://bit.ly/3mRgtqs>
- Fundacja Ali Nihat Gökyiğit, *İstanbul'da Bahçe ve Çiçek Sergisi*, <https://bit.ly/3rCSXhw>
- Fundacja Trentina Alcide de Gasperi, *Il Giardino d'Europa*, <https://bit.ly/2X9I9xZ>
- Garden Pearls, *Gardens & parks*, <https://bit.ly/2QmqxLC>
- Interreg ALCOTRA, *JARDIVAL, valorisation des jardins de la Riviera Franco-Italienne*, <https://bit.ly/3uIAWQP>
- Interreg Central Europe, *HICAPS*, <https://bit.ly/2OPM2Ew>
- Interreg Estonia-Latvia, *Diversifying garden tourism offer in Estonia and Latvia*, <https://bit.ly/3e1vMc9>
- Komisja Europejska, *Diversifying garden tourism offer in Estonia and Latvia*, <https://bit.ly/325cWeq>
- Komisja Europejska, *Erasmus+*, <https://bit.ly/3dgAP86>
- Komisja Europejska, *Historic gardens bloom with helping hands – project result content*, <https://bit.ly/3cuDxaS>
- Komisja Europejska, *HIstorical CAstle ParkS*, <https://bit.ly/32b447i>
- Komisja Europejska, *Junges Engagement für historische Gärten*, <https://bit.ly/3dfrFso>
- Komisja Europejska, *Lake Constance gardens – Nature and culture in the garden*, <https://bit.ly/31PMOnz>
- Komisja Europejska, *Museo Casa Alcide De Gasperi, Pieve Tesino, Italy*, <https://bit.ly/3s38NUH>
- Komisja Europejska, *Partage de savoirs et de savoir-faire sur la gestion des jardins historiques*, <https://bit.ly/39HGS4L>

Komisja Europejska, *Promotion of the gardens of the Italian-French Coast*,
<https://bit.ly/3wYQm5A>

Komisja Europejska, *Support of the Pilot Projects for the Conservation of the European Architectural Heritage*. Press release IP/93/509, 25 June 1993,
<https://bit.ly/39t0gSS>

Komisja Europejska, *The Imperial Palace (Vienna, Austria)*, <https://bit.ly/39pFYcF>

Komisja Europejska, *Un jardin sans frontière. Que notre esprit fleurisse dans le jardin de l'Europe*, <https://bit.ly/3foW62b>

Kreatywna Europa, *"Heritage and Nature: a landscape of possibilities": the pan-European theme for the 2017 European Heritage Days*, <https://bit.ly/2QnevC0>

Landesgartenschau Überlingen 2020 GmbH, *Landesgartenschau Überlingen 2021*,
<https://bit.ly/3duRAfP>

Les Espaces Naturel de la Mel, *MOSAÏC, le jardin des cultures*, <https://bit.ly/3fj12aM>

Maribor2012, *Zelena utopija ali kako je v okviru EPK nastal prvi urbani eko vrt pri nas*, <https://bit.ly/34kdqP3>

Międzynarodowy Komitet Naukowy Ogródów Historycznych i Krajobrazu Kulturowego ICOMOS-IFLA, *Historic parks and cultural landscapes [w:] ICOMOS World Report 2001–2002 on monuments and sites in danger*,
<https://bit.ly/3w9vPKb>

Ministerstwo Kultury Republiki Francuskiej, *Lancement des Rendez-vous aux jardins sous le signe de l'Europe, les 7, 8 et 9 juin 2019*, <https://bit.ly/3qOT0b0>

Ministerstwo Kultury Republiki Francuskiej, *Toutes les éditions des Rendez-vous aux jardins*, <https://bit.ly/3hPOLsT>

Ogród Botaniczny Nezahat Gökyiğit, *Istanbul Island*, <https://bit.ly/3vmfZfm>

Paysage et patrimoine sans frontière, *Mobilités Erasmus+*, <https://bit.ly/2Paf81C>

Rada Europy, *Cultural Routes of the Council of Europe programme*,
<https://bit.ly/3dgAcwq>

Rada Europy, *European Heritage Days*, <https://bit.ly/2Rxirk9>

Rada Europy, *Opening Conference for the 50th Anniversary of the European Cultural Convention*, <https://bit.ly/3uLBVzU>

Rada Europy, *The Erasmus + Project "Sharing knowledge and know-how on the management of historic gardens"*, <https://bit.ly/3u3xvDT>

UNESCO, *World Heritage Journeys Europe*, <https://bit.ly/3mNG3wj>

Unia Europejska, *New European Bauhaus*, <https://bit.ly/3f1k42F>

University Network of the European Capitals of Culture, *European Capital of Culture*, <https://bit.ly/3dgiibX>

Verein Bodenseegärten, *Interreg V-Projekt "Bodenseegärten – Schulgärten"*,
<https://bit.ly/31GqiSh>

Westerlund S., *Emma Lovisa Lundberg* [w:] *Svenskt kvinnobiografiskt lexikon*,
<https://bit.ly/2SshKZG>

Spis i źródła ilustracji

Okładka frontowa: Ogrody św. Klotyldy w Lloret de Mar, Hiszpania.
Fot. Urząd Miasta Lloret de Mar, 2006.

II. 1. Ogród na Wyspie w Aranjuez, Hiszpania. Fot. Fundacja Krajobrazu
Kulturowego Aranjuez, 2009.

II. 2. Narodowy Ogród Botaniczny w Tbilisi, Gruzja. Fot. Narodowa Agencja
Ochrony Dziedzictwa Kulturowego Gruzji, 2017.

II. 3. Ogrody Herrenhausen w Hanowerze, Niemcy. Fot. Ogrody
Herrenhausen, 2017.

II. 4. Villa Garzoni w Collodi, Włochy. Fot. Narodowa Fundacja
Carlo Collodi, 2009.

II. 5. Ogród pałacu Kamieniec, Polska. Fot. Pałac Kamieniec, 2020.

II. 6. Obiekty, których projekty pilotażowe uzyskały dofinansowanie w ramach
Europejskiego Roku Ogródów Historycznych 1993. Mapa Europy: Vemaps.com.
Opracowanie merytoryczne i graficzne: Jacek Kuśmierski, 2021.

II. 7. Obiekty należące do Europejskiego Szlaku Ogródów Historycznych.
Mapa Europy: Vemaps.com. Opracowanie merytoryczne i graficzne:
Jacek Kuśmierski, 2021.

Okładka tylna: Autor. Fot. Przemysław Sawczuk / Atryni Photography, 2018.

W październiku 2020 roku Europejski Szlak Ogrodów Historycznych uzyskał certyfikację Rady Europy. Wydarzenie to stanowiło nie tylko wielkie wyróżnienie, ale również ważny krok w uznaniu wyjątkowych wartości zabytkowych założeń zieleni. Przyjęcie do programu Europejskich Szlaków Kulturowych Rady Europy otworzyło także możliwości udziału w projektach promujących kulturę i turystykę na poziomie międzynarodowym. Jaka może być rola Europejskiego Szlaku Ogrodów Historycznych w tym zakresie? Jak może się włączyć w realizację polityki kulturalnej Unii Europejskiej? Niniejsza praca ma na celu odnalezienie odpowiedzi na te pytania.

O autorze

Jacek Kuśmierski jest konserwatorem ogrodów historycznych i muzealnikiem, członkiem Międzynarodowej Rady Muzeów (ICOM) i Stowarzyszenia Architektury Krajobrazu oraz współpracownikiem Europejskiego Szlaku Ogrodów Historycznych. Od 2020 r. bierze udział w tworzeniu Europejskiego Centrum Sztuki Ogrodowej im. Eduarda Petzolda w Ścinawce Górnej.

ISBN 978-83-959914-2-4

9 788395 991424